

מדינת ישראל
משרד החינוך
מינהל חברה ונוער
אגף של"ח וידעת הארץ

ימים ראשונים באם המושבות

בעקבות אתרי ראשונים בפתח-תקווה

"ונתתי לה את כרמיה משם ואת עמק עכור לפתח תקוה..." (הושע ב, יז)



בית אברהם שפירא, צילם: דר אבישי טייכר מתוך [ויקיפדיה](#)

היש"מ מותאם לסדנת "המהפך הציוני במישור החוף"

מאת: אריאל פרוינדליך

עריכה: רונית בין

עריכה לשונית: אפרת חבה

עיבוד: אלי שיש

תשע"ג - 2013

רח' הנביאים 30, בניין ארלדן ירושלים, 91911, טל': 02-5603190/1, פקס': 02-5602054

אגף של"ח וידה"א – inbalba@education.gov

קובץ זה מכיל קישורים גם לאתרים חיצוניים שאינם אתרי משרד החינוך.

תוכן אתרים אלו, לרבות הפרסומות הכלולות בו, הינו באחריות בעלי האתרים ואינו באחריות משרד החינוך.



ימים ראשונים באם המושבות

בעקבות אתרי ראשונים בפתח-תקווה

"וַנִּתְּנִי לָהּ אֶת כְּרִמְיָהּ מִשָּׁם וְאֶת עֵמֶק עֶכוֹר לְפֶתַח תְּקוּוּהָ..."

(הושע ב, יז)

לא בכדי זכתה **פתח-תקווה** לתואר "**אם המושבות**". היא נוסדה בשנת 1878 כמושבה חקלאית על-ידי יהודים חרדים יוצאי היישוב הישן בירושלים. פתח-תקווה הייתה המושבה הראשונה שהוקמה מן היסוד בעת החדשה, טרם העלייה הראשונה, והיא שימשה מעין דגם לשאר המושבות שהוקמו אחריה: ראשון-לציון, גדרה, מזכרת-בתיא, זיכרון-יעקב ועוד.

מייסדי פתח-תקווה נתקלו בקשיים אין-ספור: קשיי מימון, בעיות ברכישת הקרקע, בעיות מצד השלטונות הטורקים, בעיות ביטחון (מצד ערביי הסביבה), חוסר היכרות עם עבודת האדמה, בעיות תברואה קשות, מחלת הקדחת ועוד. הקשיים היו כה גדולים עד שגרעין המתיישבים נאלץ לנטוש את המקום לאחר כשנה. אולם, כעבור שנה נוספת, חזרו חלקם והקימו את המושבה מחדש.

פתח-תקווה הייתה גם אחת המושבות הראשונות אשר עברו עיור מואץ כבר בראשית ימי המדינה, וביתר שאת בשנים שלאחר מכן, עד שכיום היא אחת הערים המאוכלסות ביותר בארץ.

המסלול בעיר עובר בחלק הוותיק של העיר – חלק שבו שרדי המושבה הוותיקה עדיין מצויים ושמורים והם שלובים בנוף העכשווי שלה. במקומות אלו, הישן והחדש משתלבים לשלם המציג את התפתותה של פתח-תקווה ממושבה לעיר.

פתח-תקווה היא מקום אחד ממקומות רבים המשמשים דוגמה למימוש הרעיון הציוני בארץ-ישראל.

חבל ארץ: דרום השרון.

משך זמן היש"מ: כ-5 שעות, ללא הנסיעה.

אורך מסלול ההליכה: כ-3 ק"מ.

מפה: מפה עירונית של מרכז פתח-תקווה,

מפה נוספת של "שביל הראשונים".

נקודת התחלה: בית שפירא, רחוב הרצל 22.

נקודת סיום: כנ"ל.

עונה מומלצת: כל השנה.

מגבלות: הניווט העירוני עצמאי בחוליות עובר במרכז העיר ובאזורי מגורים וחוצה כבישים.

דגשי בטיחות:

* על חברי כל חוליה ללכת יחד – אין להתפצל בשום מקרה.

* יש לחצות כבישים בצורה זהירה ובטוחה: לציית לרמזורים, לעבור רק במעברי חציה.

* יש להתנהג בצורה מכובדת ובנימוס.

* יש ליצור קשר טלפוני עם המורים או עם המש"צים המלווים אחת לחצי שעה, ולדווח על מקום

ההימצאות ועל מס' המשימות שמולאו.

* מרגישים שהלכתם לאיבוד? התפצלתם ואיבדתם את החוליה שלכם? התקשרו מיד למורים.



דרגת קושי: קל, בר-נגישות.

אתרים בתשלום: אין.

מה ביש"מ

1. תיאור המסלול
2. מפות היש"מ
3. תיאור האתרים שבמסלול
4. מהלך הפעילות ביש"מ
5. המחשות ואמצעי עזר לניהול היש"מ :

ניהול היש"מ (1)

- א. ניווט משימתי
- ב. סיכום והצגות
- ג. סיור מודרך
- ד. מעגל השל"ח

בעקבות אתרי ראשונים, כתבי חידה (2)

בעקבות אתרי ראשונים, כתבי חידה (3) – פתרונות

הצגות והמחזות (4)

הבלדה על יואל סלומון (5) – שיר

לו הייתי רוטשילד (6) – שיר

מעגל השל"ח (7)

מהו מעגל השל"ח?

זרקור מידע על פתח-תקווה (8)

6. תנ"ך: הושע ב, יז

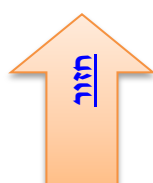
שמואל א, טו, כט

7. ביבליוגרפיה מומלצת

8. קישורים אינטרנטיים נוספים

תיאור המסלול

המסלול מתחיל בבית אברהם שפירא (1). משם נפנה לרחוב שפירא ונלך בכיוון דרום-מערב אל העץ המיוחד: האיקליפטוס הלימוני (2). נחזור אל רחוב הרצל ונפנה לכיוון דרום-מערב (שמאלה) אל ישיבת לומז'ה (3) – הישיבה הראשונה שנבנתה בפתח-תקווה. נמשיך ברחוב הרצל עד מפגשו עם רחוב רוטשילד, שם נפנה ימינה לכיוון צפון-מערב, לבית הספר "פיק"א" (4). המשכן משמש עתה את משרדי רישום המקרקעין. משם נפנה ימינה ברחוב נורדאו ונגיע אל בית הספר "נצח ישראל" לבנות (5). נמשיך ברחוב נורדאו עד לרחוב מוהליבר – שבו נפנה לכיוון צפון-מערב (שמאלה), אל רחוב חובבי ציון. ברחוב זה נמצא בית הכנסת הגדול "בית יעקב" (6) שנקרא על שם אביו של הברון רוטשילד. נמשיך ברחוב חובבי ציון עד למפגשו עם תחילת רחוב פינסק – המקום שבו עמד בעבר ביתו של יואל-משה סולומון (7) – ממייסדי פתח-תקווה. נחצה את רחוב פינסק ונגיע אל כיכר "המייסדים" (8), המציינת את ראשוני המתיישבים בפתח-תקווה. משם נתקדם אל פינת הרחובות חיים עוזר ואוסישקין, אל היקב – "אחוזה לחמן" (8) נחזור אל רחוב פינסק ונפנה בו ימינה אל מלון רבינוביץ – מלון פרולטרי (10) ששימש את פועלי העלייה השנייה. נחזור אל צומת הרחובות פינסק שטמפפר, נפנה ימינה אל דרך הברון הירש ונגיע אל כיכר "רוטשילד", שם נפנה צפונה (ימינה) ברחוב רוטשילד אל בית אלישיב (11) – השריד האחרון לבתי המייסדים בפתח-תקווה. נחזור אל כיכר "רוטשילד", אל אנדרטת הברון (12). משם נחזור אל בית שפירא (1) להמשך החלקים השני והשלישי של היש"מ.

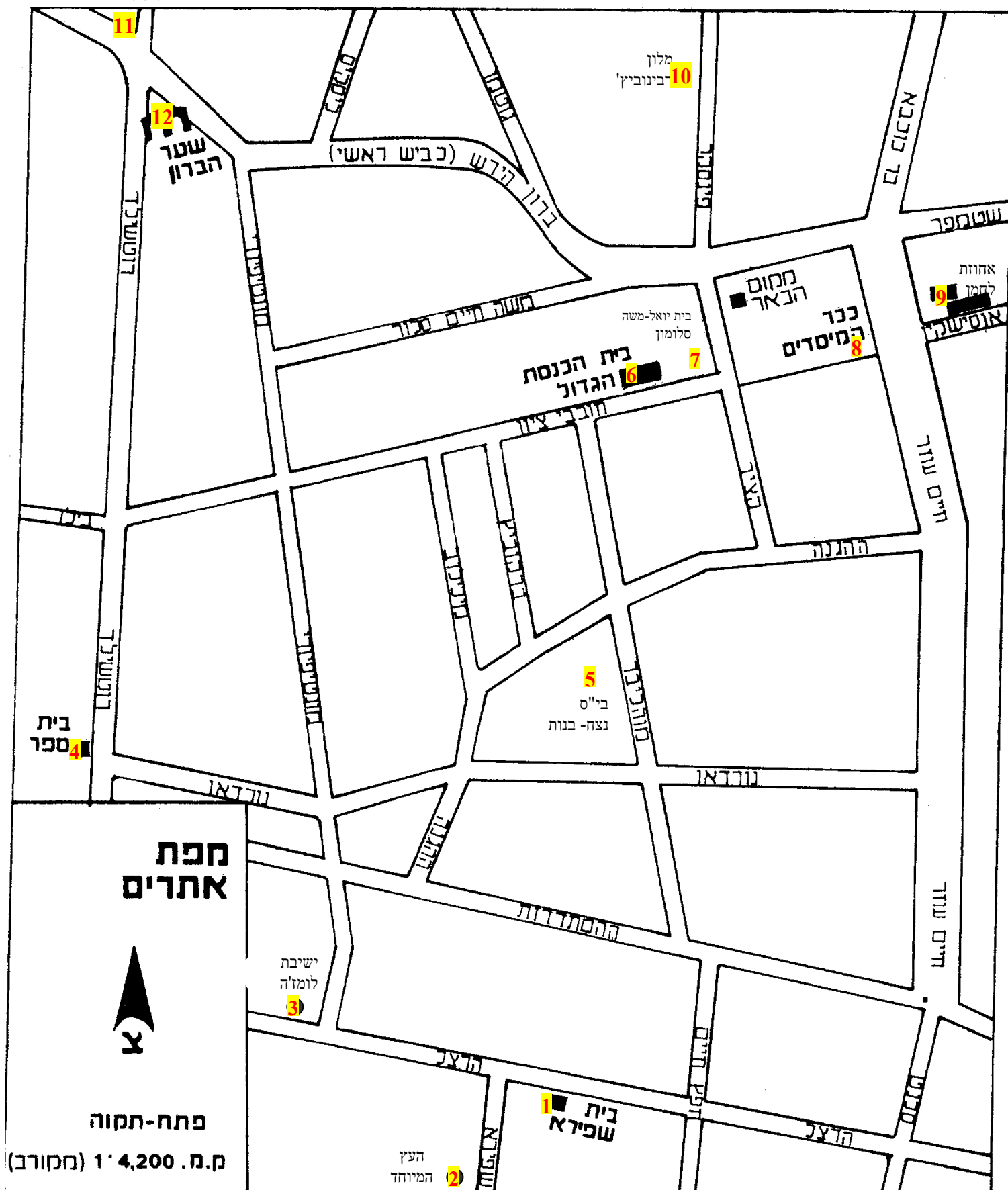


מפות היש"מ

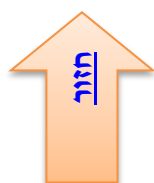
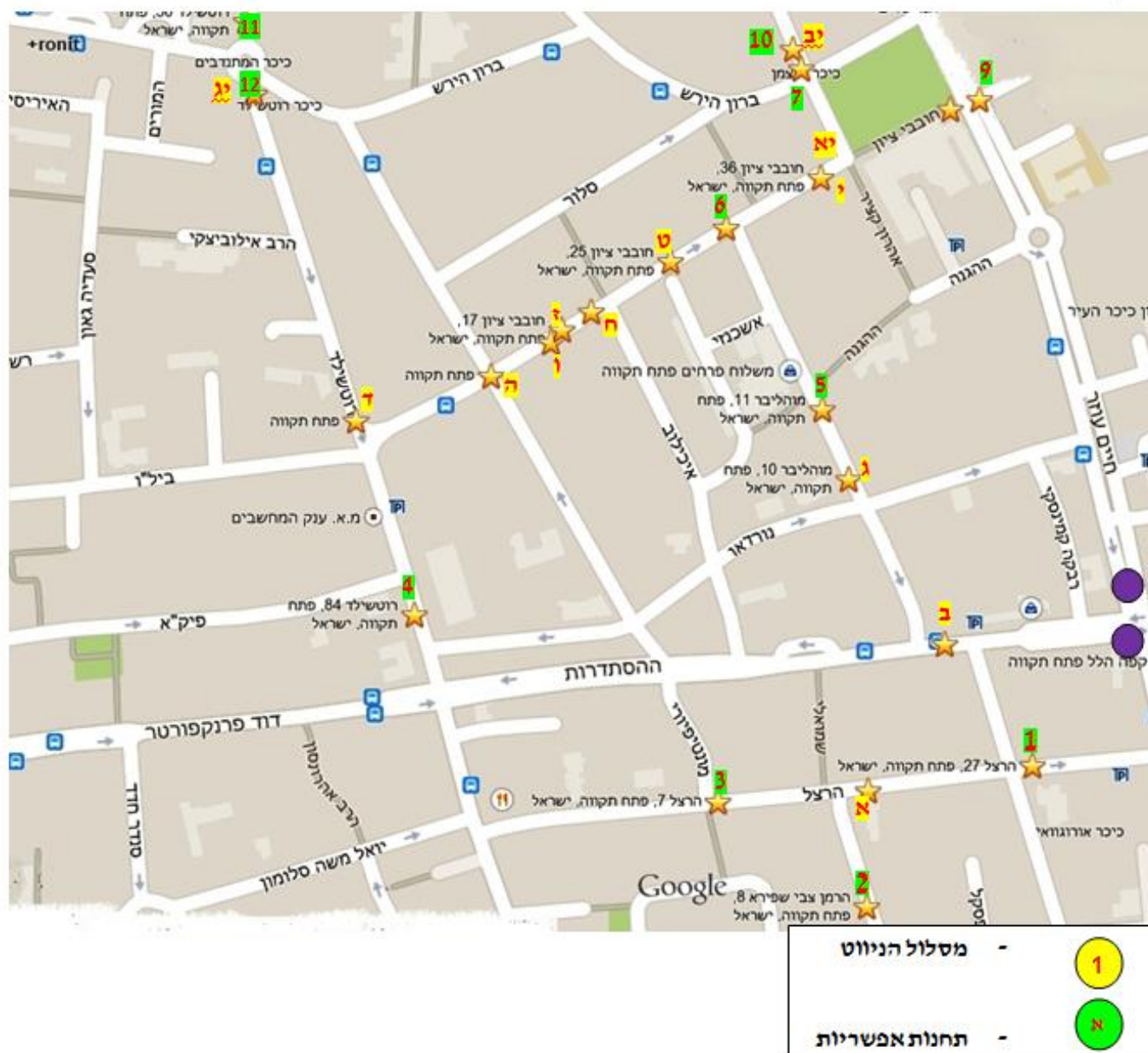
מפת ניווט עירוני – יש"מ פתח-תקווה

המפה מעובדת מתוך: צוק, צ' (1981), **פתח-תקווה: אתרים מן הימים הראשונים**, החברה להגנת הטבע ומשרד החינוך והתרבות

בית אלישיב



מפת פתח-תקווה: כל התחנות שבמסלול מתוך: מפות גוגל



תיאור האתרים שבמסלול

בית אברהם שפירא (1) – רחוב הרצל 20

אברהם שפירא הגיע לפתח-תקווה כנער, ומאז היה מעורב בפעולות השמירה על המושבה. שפירא עמד בראש השמירה וההגנה באזור פתח תקווה במשך כ-30 שנה. ב-1905, נבנה הבית, והוא שימש כמקום מפגש ליהודים ולערבים כאחד. בתקופת השלטון הבריטי, שימש הבית כנקודת מפגש שממנה יצאו פעילי ה"הגנה" לפעולותיהם. שפירא היה מראשי המגנים על פתח-תקווה במאורעות תרפ"א, היה שומר ראשם של הנציב העליון סר הרברט סמואל, ושל ד"ר חיים ויצמן – לימים הנשיא הראשון. אברהם שפירא, שזכה בכינוי "זקן השומרים", נפטר בשנת 1965 והוא בן 95 שנה. את הבית תרם שפירא עצמו לעירייה.

האיכליפטוס הלימוני (2) – רחוב שפירא 8

ברחוב שפירא עומד עץ יחיד ומיוחד: האיכליפטוס הלימוני. עץ זה, כרבים מעצי המושבה, ניטע כדי לטהר את אוויר. את העץ, כמו גם שתילים נוספים, נטעו בני משפחת רבינזון, שגרו במקום. למעשה, ניטעו במקום שני עצים כאלה. בעת מכת הארבה שפקדה את פתח-תקווה בשנת 1915, כיסה רבינזון את השתילים בחבית. עץ אחד ניצל, ואילו את השני אכל הארבה. במשך שנים רבות היה עץ זה מוקד לעלייה לרגל לחוקרים ולבוטנאים. ניסיונות רבים נעשו להרבותו באמצעות זרעים וייחורים, אך כל הניסיונות לא צלחו. לעץ מראה מיוחד, והממולל את עליו יחוש מיד בריח הלימון החזק הנודף ממנו.

ישיבת לומז'ה (3) – רחוב הרצל 7

הישיבה נבנתה ב-1925 על-ידי ראשי ישיבת לומז'ה בפולין, והם העלו את תלמידיהם אליה. את המגרש תרם משה-חיים סלור, ולהקמת בניין הישיבה סייעו הנדיבים ר' יצחק ובתיה גולדנהירש ותושבי המושבה, שראו בהקמתה בפתח-תקווה כבוד גדול. הבניין שהוקם, מהמפוארים בארץ, מכיל את היכל הישיבה ואת אוצר הספרים. במתחם הישיבה מצויים גם בית "החפץ חיים", המשמש כתלמוד תורה, וכן "בית המוסר". הישיבה נהייתה למרכז תורני רב-מוניטין בארץ ובעולם, ומבין כתליה יצאו גדולי תורה, רבנים וראשי ישיבות.

בית ספר פיק"א (4) – רחוב רוטשילד 84

הבניין, שבו נמצאים עתה משרדי רישום המקרקעין (טאבו), שימש עד שנת 1947 כבית ספר "פיק"א". בית הספר נוסד בשנת 1885 בידי פקידות הברון, ושימש כ"חדר". בשנת 1902, נוסד גן ילדים, שלימים היה לבית ספר לבנות. בשנת 1906, עבר בית הספר למבנה הנוכחי. בשנת 1909 הועבר גם בית הספר לבנות למבנה זה, ונוסד בו בית ספר מעורב, לבנים ולבנות – דבר נדיר

באותה תקופה. את בית הספר ניהלו והחזיקו חברת פיק"א, ההנהלה הציונית וההורים. משנת 1925, החלה המושבה לשאת בחלק מעלויות בית הספר. בשנת 1947, עבר בית הספר למשכנו הנוכחי ברחוב ביל"ו.

בית ספר "נצח ישראל" (5) – רחוב מוהליבר 10

בית הספר נוסד בשנת 1903 ביוזמת ר' זרח ברוורמן וחברת "שומרי תורה". את המגרש נידב אברהם וינקלר מ"הירקונים", ובמקום הוקם בניין בן שישה חדרים ומרפסת. בשנת 1909, לקחה על עצמה חברת "שומרי-תורה" בגרמניה את ניהול בית הספר ואת אחזקתו. בשנת 1911, נוסף מבנה חדש על המבנה הראשון, והוא שימש כבית ספר לבנים. בשנת 1912, רכשו הנדבנים סלי גוגנהיים והרמן קרמר מגרש סמוך, ובסיועו של ד"ר זונהימר הוקם עליו בניין ששימש כבית ספר לבנות. החל משנה זו, נקרא בית הספר "נצח ישראל". בשנת 1951, הופרדו שני המוסדות לשני בתי ספר נפרדים: "נצח ישראל" לבנים, ו"נצח ישראל" לבנות.

בית הכנסת הגדול "בית יעקב" (6) – רחוב חובבי ציון 33

בית הכנסת נקרא "בית יעקב" על שם אבי הברון רוטשילד. המבנה הוקם בשנת 1890 מכספי הנדבן אייזיק מטוקאץ'. בני המושבה עבדו בבנייה בהתנדבות, והברון רוטשילד תרם לסיום הבנייה, שהושלמה בתרנ"ח, 1898. את תכנית הבנייה ערך דניאל ליפשיץ. המבנה נבנה מלבני כורכר. בחזית בית הכנסת קבועים ארבעה שעונים: במרכז, שעון בן למעלה משישים שנה, שהשעות מסומנות בו באותיות עבריות; לצדי הדלתות, שלושה שעוני שמש שנעשו בידי ר' משה שפירא מירושלים. מראהו הפנימי של בית הכנסת שונה פעמים אחדות. כדאי לשים לב לעיצוב ארון הקודש ולכיפת הקשקשים שמחוץ למבנה. במבנה הסמוך שוכן בית כנסת על שם ברוך דינוביץ, מאנשי העלייה ה"ביאליסטוקאית" שהנציח את משפחתו בבניית בית הכנסת.

בית יואל-משה סלומון (7) – רחוב פינסקר 3

במקום זה, עמד ביתו של יואל-משה סלומון, ממייסדי פתח-תקווה וממקימי "החברה לעבודת האדמה וגאולת הארץ". הבית נבנה מלבני טיט וקש בשנת 1878, ונעזב עם נטישת המושבה בשנת 1880. בשנת 1886, נבנה הבית מחדש בידי בניו של סלומון, שהיו ממחדשי ההתיישבות במושבה. לימים, עבר הבית לידי משפחת פרידמן, ושימש כבית קפה "קורסו" – מקום בילוי לתושבים. הבית שימש אנשים שונים, עד שנהרס בשנת 1995.

כיכר "המייסדים" (8) – סוף רחוב חובבי ציון

על גבעה זו, שהיא לבה של המושבה, התיישבו מייסדיה של פתח-תקווה בקיץ תרל"ח, 1878. במקום נחפרה באר, והמים נמצאו בעומק של 21 מטר. הבדווים כינו את הבאר "ביר-שוע", על

שם יהושע שטמפפר. מרכז הגבעה שימש כגורן, ומסביבה הוקמו בתי הראשונים. בשנת 1884, נבנתה "אחוזה לחמן" בצדה הצפוני של הכיכר. מכאן החלו רחובותיה הראשונים של המושבה. בצדי הכיכר, עמדו בית הדואר (הפוסטה), בית המרקחת ובית ספר. מכאן יצאו הדיליז'נסים ליפו. בשנת 1938, נחנך במקום "גן המייסדים". בשנת 1991, עברה הכיכר שיפוץ ושיקום והיא עוצבה כראוי לשמה: כיכר "המייסדים".

היקב, "אחוזה לחמן" (9) – רחוב חיים עוזר פינת רחוב אוסישקין
במקום זה, הוקמה בשנת 1884 "אחוזה לחמן", שנבנתה ונוהלה בידי הרב אריה-לייב פרומקין – מחדש היישוב בפתח-תקווה. הרב פרומקין הקים בביתו תלמוד תורה ופיתח משק חקלאי. הבית, שנבנה כמבצר, שימש כמקלט בהתנפלויות הערבים על המושבה. בשנת 1894, רכשו שמעון פרידמן ובניו את היקב, וקידמו אותו מאוד. יינותיו היו מעולים וזכו בהכרה בינלאומית. לימים, הוקמה השותפות "יקבי פרידמן-תנובה", והיקב הועבר לאזור התעשייה, עד שלאחרונה פסק מלפעול. במתחם היקב, נותרו ברכת שקיעה ומבנה כורכר ששימש כמחסן ליישון המשקאות.

מלון רבינוביץ – מלון פרולטרי (10) – רחוב פינסקר 13
הצריף שעומד ברחוב פינסקר שימש לפני כביתו של שמעון רוקח. משפחת רבינוביץ רכשה את הצריף והקימה במקום בית מלון לפרנסתה. במלון ניתנו שירותי לינה וארוחות. המקום היה צנוע בצורתו ובמחיריו, ולכן השתמשו בו בעיקר פועלי העלייה השנייה – שעבורם היה המקום מלון, מטבח פועלים, מועדון ולשכת עבודה.

בית אלישיב (11) – רחוב רוטשילד 50
בית זה הוא השריד האחרון לבתי המייסדים בפתח-תקווה. הבית היה ביתו של המייסד יהודה ראב ונבנה על ידו בשנת 1900. קודם לכן, גר יהודה עם משפחתו בצריף ברחוב פינסקר, ורק לאחר שקיבל את חלקת הקרקע, שהייתה גן ניסיונות של פקידות הברון, החל בבניית ביתו.

אנדרטת הברון (12) – רחוב הברון הירש פינת רחוב רוטשילד
האנדרטה הוקמה בשנת 1947 במקום שבו עמד לפני כן ביתו של ד"ר סובול, רופא העיניים של המושבה. את האנדרטה תכנן האדריכל אוריאל (אוטו) שילר, שהקים גם את "גן הנדיב" בזיכרון-יעקב. את מלאכת הבנייה ביצעו משפחת וולפו – בנאים המומחים לעבודה באבן. את האנדרטה הקימה עיריית פתח-תקווה לזכרו של הנדיב הידוע, ידיד "אם המושבות", הברון אדמונד דה-רוטשילד, ולזכר מפעלו. האנדרטה והגן שופצו בידי העירייה בשנת 1990.

אתרים אפשריים נוספים במסלול

פעמון המושבה – בית צוער (א) – רחוב הרצל 27

בשנת 1897, הגיע ר' חיים צוער לפתח-תקווה ועבד בה כשכיר יום. בשנת 1900, רכש את המגרש והקים עליו צריף ומכוורת. בית המשפחה שכן על גבעה, ולכן הציע ועד המושבה לר' חיים להקים את פעמון המושבה בחצרו ולתפעלו, ובתמורה יהיה פטור מתשלום מיסי הוועד. באותם ימים, היו שעונים מצרך נדיר, ולכן רכש ועד המושבה פעמון צלצל בו בשעות קבועות. הפעמון צלצל שש פעמים ביום: ב-6.00 להשכמה, ב-7.00 להתחלת העבודה, ב-12.00 להפסקת צהריים, ב-13.00 לחידוש העבודה, ב-16.00 לסיום העבודה וב-18.00 כאות לערבים לצאת מתחום המושבה, שכן בשעות הערב נאסר עליהם להימצא בתחומה. בערבי שבת וחג, נשמע צלצול מיוחד להדלקת נרות. בשנת 1925, הותקן צופר מכני, והפעמון הועבר למוזיאון "זכר ראשונים" למשמרת.

בית ההסתדרות – קלוב הפועלים (ב) – רחוב ההסתדרות 19

במקום שבו עומד בניין מועצת הפועלים, שכן לפני "בית הפועלים" הראשון בארץ ישראל. הבית הוקם בשנת 1910 בידי בנאים יהודים, וכלל חדר אוכל, חדרי משרד ושמונה חדרי לינה. הבית שימש מרכז החיים התרבותיים והחברתיים של כלל ציבור הפועלים ביישוב. בשנת 1949, נהרס הבניין ובמקומו נבנה בניין בן שלוש קומות. בבניין שוכנו כל מוסדות ההסתדרות המקומיים.

הרהט (סביל) של משפחת שפירא (ג) – סמוך לביה"ס "נצח ישראל"

אברהם שפירא בנה את הרהט ואת השוקת שלידו בפתח פרדס המשפחה בסגולה, וזאת לזכר אמו בילה שפירא. הרהט והשוקת סיפקו מים לעוברי אורח. עם הרחבת הכביש בסגולה, העבירה העירייה (על-ידי החברה לפיתוח פ"ת) את הרהט למקומו הנוכחי לצורך שימורו.

בנק לאומי ובנק הפועלים (ד) – צומת הרחובות רוטשילד וחובבי ציון

במקום זה, עמדה באר המים הגדולה של המושבה. הבאר נחפרה בשנת 1905, וכבר אז הופעלה בצורה מכנית. הבאר פעלה עד סוף שנות ה-40 של המאה ה-20. לימים, נבנה במקום זה בנק הפועלים. אל מול הבנק, בבניין שבו שוכן כיום הסופר-פארם, עמדו לפניו ביתו של אבא קנטרוביץ, מסגר ומכונאי במושבה, ובית מלאכתו. בשנת 1930, נוסד במקום בנק אנגלו-פלשתינה. בעזרת בנק זה, הוקמו בפתח-תקווה אגודות קואופרטיביות, נרכשו אדמות הכפר הערבי פג'ה וניתנו הלוואות לסלילת מסילת רכבת בקו ראש העין-פתח-תקווה. לימים, היה בנק זה לבנק לאומי.

בית חלבנה ניידץ (ה) – רחוב חובבי ציון 12

חלבנה ניידץ הגיע לפתח-תקווה בשנת 1899 כמורה בתלמוד תורה של פרומקין וכמלמד בבית הספר "פיק"א". בחצר שלושה מבנים: המבנה שבמרכז החצר הוא ביתו הראשון של חלבנה, הבנוי מכורכר ומטיט; מבנה הכורכר שבקצה החצר (המכוסה בוגנוויליאה) שימש שנים מספר כביתו של שלמה שטמפר (ראש העירייה הראשון של פתח-תקווה); הבית בן שתי קומות שבחזית רחוב חובבי ציון נבנה בראשית שנות ה-20 של המאה ה-20. במשך שנים, שכנו בבניין זה משרדי האחים בן-עזר-ראב לשיווק פרי. בית זה עבר שיפוץ ושיקום בשנת 1994.

בית פקידות הברון (ו) – רחוב מונטיפיורי פינת רחוב חובבי ציון

במקום זה עמד בית פקידות הברון רוטשילד, שנבנה בשנת 1889 ושבנו משרדי הפקידות. הבית היה בית ועד המושבה החל משנת תרס"א (1901), ובשנים 1937-1953 שימש כבניין העירייה, עד שזו עברה למשכנה הנוכחי. בחצר הוקמה אנדרטה לזכר ארבעת חללי פתח-תקווה שנפלו בכ"ז בניסן תרפ"א. האנדרטה הועברה אל מול בניין העירייה ברחוב חיים עוזר. בשנת 1957, נהרס המבנה, ובמקומו נבנה בית המגורים.

בית איכרים – משפחת ליפקיס (ז) – רחוב חובבי ציון 17

משה ליפקיס עלה ארצה לפני מרבית ה"ביאליסטוקאים" (הקבוצה שהקימה את יהודי) ושימש כראש קבוצתם. בשנת 1886, עם החזרה לפתח-תקווה, בנה את הבית מלבני כורכר. בשנת 1933, בנתה "תנובה" במקום בית חרושת למוצרי חלב, שהיה ברבות הימים לחנות "תנובה". היום פועלת במקום חנות בגדים.

בית איכרים – חצר למפרט (ח) – רחוב חובבי ציון 19

בחצרה של משפחת למפרט שלושה מבנים: המבנה שבחזית הרחוב בנוי לבני כורכר. הוא נבנה בשנת 1886 ושימש את משפחת אבא למפרט, היום פועלות במקום חנויות מספר. שני המבנים שבחצר ניבנו בתחילת המאה. בקירותיהם ניכרות פגיעות הכדורים במלחמת העולם הראשונה.

בית דניאל ליפשיץ (ט) – רחוב חובבי ציון 25

דניאל ליפשיץ, שהיה מראשוני ה"ביאליסטוקאים" ומהבולטים שבעלייה זו, כונה "דאנה". ביתו נמצא בחזית רחוב חובבי ציון. במרכז הבית קשת. הקשת תמכה את הבניין ושימשה כמעבר לחצר הגדולה. בחצר גודלו זחלים לתעשיית המשי. בירכתי החצר, מבנה כורכר בן שתי קומות. במקור, נועד המבנה לבית יתומים, אך למעשה שימש מלון דירות לחסרי דיור במושבה.

חצר גרינשטיין (י) – רחוב חובבי ציון 36

זאב-אריה גרינשטיין היה מחמשת התלמידים הראשונים במקווה-ישראל. עם חידוש היישוב בפתח-תקווה, התיישב בה ושימש כמנהל חקלאי. אשתו כונתה "סית אסתר" בזכות אומץ לבה כנגד הערבים. בנם חיים-צבי נפל במאורעות תרפ"א על הגנת המושבה. בחצר, שהיא מהחצרות היפות שנותרו בפתח-תקווה, בית המשפחה ומרפסת ששימשה כמקום הסבה עיקרי למשפחה (המרפסת סגורה עתה). בצד החצר, נמצאים שרידי בית הבד שפעל במקום ושבּו הפיקו שמן מכרמי הזיתים שהיו למשפחה. הפיקוסים שבחצר ניטעו בראשית שנות ה-40 של המאה ה-20.

בית גוטמן-בכר (יא) – רחוב פינסקר 1

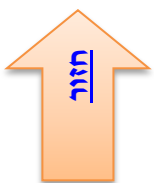
במקום שבו ניצב היום הבניין בן שתי הקומות, עמד בימיה הראשונים של המושבה ביתו של דוד-מאיר גוטמן, ממייסדי המושבה שהשקיע את כל מרצו ואת כל כספו לרכישת אדמות להקמת המושבה. הבית נבנה בשנת 1878 מלבני טיט ומקש. את המגרש קנתה משפחת בכר, והיא בנתה במקום את הבית הנוכחי לפי דגם הבתים שבשכונת "מאה-שערים" בירושלים. קומתו העליונה הושכרה, והתגוררו בה רבני המושבה ובחלקו התחתון של הבית שימש למגורי המשפחה ולבית ה"כל-בו" הראשון במושבה.

חצר מיכאל שפירא (יב) – רחוב פינסקר 2

משפחת שפירא הגיעה לירושלים בסוף המאה הקודמת, והצטרפה אל מקימי "יהוד" ואל מחדשי היישוב בפתח-תקווה. בחצר המשפחה שלושה מבנים: בית המשפחה והרפת: מבנה בנוי כורכר במילוי טיט וקש שלו עליית גג. במבנה השתמשו למגורי אדם ובהמה, ובעליית הגג השתמשו כאסם לתבואות; מבנה מראשית המאה ה-20: שעליו נוספה בשנות העשרים קומה שנייה. במבנה זה התגוררה המשפחה ובו הופעל ה"ראינוע"; מבנה חדש: הפונה לחזית הרחוב ושבּו שוכנים בתי מלאכה זעירה.

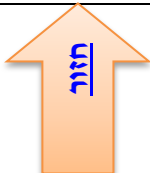
בית גודמן-רוטברד (יג) – רחוב רוטשילד 62

בית בעל ייחוד ארכיטקטוני. את הבית בנו הקבלן מרדכי רוטברד ובניו בשנת תרפ"ז, 1926. הבניין תוכנן כדגם ביתם בפולניה. את המגרש לבנייה נתן גודמן. חזית הבית נבנתה מלבני סיליקט שהובאו למקום במיוחד. כמו כן, הובאו סתתים כדי להתאים את האבנים לצורכי הבנייה. בבית גרו במשותף בני שתי המשפחות.



המידע לקוח מתוך אתר [פתח תקווה אם המושבות](#)

מהלך הפעילות ביש"מ

סדר	מיקום הפעילות	נושא הפעילות	תיאור הפעילות	דגש מיוחד	הערות	זמן	ציוד מיוחד
1	בית שפירא (1)	הצגת נושא היש"מ *תדריך והתארגנות לקראת הניווט * ארוחת בוקר	מה מצפה לנו היום? קישור היש"מ לסדנה והצגת המסלול חלוקה לחוליות ; הסבר המשימות בצורה מפורטת לכל חוליה; תדריך בטיחות; הגדרת יעדים, זמנים ומקומות מפגש.	בטיחות במהלך הניווט העירוני	* כללי הבטיחות בזמן הניווט: נוהל חציית כבישים * אין להתפצל; אין לעבור מקבוצה לקבוצה. * יש לעבור בכל התחנות ולענות על כל השאלות. * יש לתעד בצילום כל אתר שהקבוצה הגיעה אליו. * יש להכין הצגה ע"י הקבוצה לסיום. * משצ"ים יעמדו בנקודות שונות במסלול ויסייעו לתלמידים.	30 דק'	רשימת טלפונים ניידים של כל התלמידים בחלוקה לחוליות. ניהול היש"מ (1) מפת הניווט בעקבות ראשונים, כתבי חידה (2)
2	המתחם הוותיק של העיר 12-1	ניווט משימתי	בעקבות ראשונים, כתבי חידה (2) 8 אתרים מתוך 12 שבמסלול.	לכל קבוצה מסלול שונה ואתרים שונים במקצת. האתרים מופיעים במפה של כל קבוצה וממוספרים באופן שונה לכל קבוצה.	הניווט תחום בין הרחובות הרצל בדרום והברון הירש בצפון; ובין הרחובות חיים עוזר במזרח ורוטשילד במערב)	1.5 ש'	לכל חוליה: כלי כתיבה ותנ"ך
3	בית שפירא (1)	סיכום הניווט	בדיקת התשובות של כל חוליה בעקבות ראשונים, כתבי חידה (3) - פתרונות			15 דק'	
		הצגות והמחזות (4)	הצגה מסכמת לכל קבוצה			60 דק'	תלבושות: תרבושים, כאפיות, מגבעות וכו' באחריות התלמידים נגן + רמקולים הבלדה על משה יואל סלומון (5) לו הייתי רוטשילד (6)
4	שביל הראשונים והשוק א-יב	סיור מודרך בעיר (אתרים נבחרים א-יב)	סיור מודרך באתרים חשובים ביקור בשוק לחוויה ולהנאה.	בטיחות	אתרים נבחרים על-פי הזמן ועל-פי שיקול דעתו של המורה.	60 דק'	
5	שער הברון – בדשא (12) או בית שפירא (1)	מעגל השל"ח וסיכום היש"מ	מעגל השל"ח (7) מעשה ציוני אז והיום		אם הסביבה רועשת מדי בשער הברון, אפשר לקיים את מעגל הדיון לאחר ההצגות בבית שפירא (פינה שקטה יותר).	עד 45 דק'	

המחשות ואמצעי עזר לניהול היש"מ

ניהול היש"מ (1)

חלקי היש"מ

היש"מ מתבצע בארבעה מוקדי פעילות שונים:

חלק א: ניווט משימתי

הניווט מתקיים בתחנות השונות, לא בהכרח על-פי הסדר שהוצע בסעיף **תיאור המסלול**

יש למספר את האתרים על המפה באופן שונה לכל חוליה בהתאם לכתבי החידה.

בחלק זה, התלמידים יתחלקו ל-5 חוליות בנות 4-7 תלמידים. כל חוליה תקבל כתב חידה ומפה. המפות זהות, אך כתבי החידה אינם זהים, והמסלולים שעל החוליות לעבור שונים – בהתאם לכתבי החידה. כדי להגיע לפתרון כתבי החידה, על הקבוצות לנווט לתחנות השונות לפי המשימות המוצגות להם בכתבי החידה. אם הגיעו לתחנות הנכונות – הרי שהפתרונות יהיו רמוזים בשלטים המצויים באתר. לאחר פתרון החידה בכל תחנה, תקבל החוליה אות שאותה עליה לרשום במקום המיועד. לאחר פתרון החידות של כל התחנות, יתקבלו 8-10 אותיות, אשר אם ירכיבו אותן נכונה, יתקבל שם הקשור לתולדות פתח-תקווה.

האתרים שאותם פוקדים התלמידים בניווט הם:

- בית שפירא: רחוב הרצל 20
- ביי"ס "נצח ישראל" בנות: רחוב מוהליבר 10
- בית אלישיב: רוטשילד 50
- שער הברון (אנדרטה): רחוב הירש פינת רחוב רוטשילד
- ביהכנ"ס הגדול: רחוב חובבי ציון 33
- מלון רבינוביץ': רחוב פינסקר 13
- כיכר "המייסדים": סוף רחוב חובבי ציון
- "אחוזה לחמן": רחוב חיים עוזר פינת רחוב אוסישקין
- ישיבת לומז'ה: רחוב הרצל 7
- ביי"ס "פיק"א": רחוב רוטשילד 84
- עץ האיקליפטוס הלימוני: רחוב שפירא 8
- בית יואל-משה סלומון: רחוב פינסקר 3

חשוב לציין: בחלק מהשאלות יש להיעזר בתנ"ך – ולכן יש להנחות את התלמידים להביא לפחות תנ"ך אחד לכל חוליה.

דף שליטה למורה

הפתרונות הסופיים מוצגים בצורה מקוצרת בטבלה שלהלן

תחנה									
קבוצה	1	2	3	4	5	6	7	8	פתרון
א	ה, ש	א	א	ר, י	ב	ר	מ	פ	אברהם שפירא
ב	ג	נ	ו, נ	ד	ט	ד	ו	מ	דוד גוטמן
ג	ש, ה	י	ר, ש	ע	מ	פ, פ	ו	ט	יהושע שטמפר
ד	ש	מ	נ	ס	ל	ה, ו	ו	מ	משה סלומון
ה	א	ר	י	ו	ה	ד	ב	ה	יהודה ראב

חלק ב: סיכום והצגות – ייערכו בנקודת הסיום בבית שפירא.

חלק ג: סיור מודרך ב"שביל הראשונים" וביקור מהנה בשוק העירוני של פתח-תקווה (בין הרחובות הברון הירש וגוטמן) **ראו: אתרים אפשריים נוספים במסלול.**

- חלק זה ינוהל על-ידי המורה לשל"ח עם המש"צים, ויתקיים בו סיור מודרך בחלק מהאתרים המופיעים ב"שביל הראשונים" (באתרים נבחרים בהתאם לזמן ולשיקול דעתו של המורה).
- אפשר לשלב ביקור בשוק.

פעמון המושבה – בית צוער (א) – רחוב הרצל

בית ההסתדרות – קלוב הפועלים (ב) – רחוב ההסתדרות 19

הרהט (סביל) של משפחת שפירא (ג) – סמוך לביה"ס "נצח ישראל"

בנק לאומי ובנק הפועלים (ד) – צומת הרחובות רוטשילד וחובבי ציון

בית חלבנה ניידץ (ה) – רחוב חובבי ציון 12

בית פקידות הברון (ו) – רחוב מונטיפיורי פינת רחוב חובבי ציון

בית איכרים – משפחת ליפקיס (ז) – רחוב חובבי ציון 17

בית איכרים – חצר למפרט (ח) – רחוב חובבי ציון 19

בית דניאל ליפשיץ (ט) – רחוב חובבי ציון 25

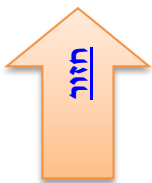
חצר גרינשטיין (י) – רחוב חובבי ציון 36

בית גוטמן-בכר (יא) – רחוב פינסקר 1

חצר מיכאל שפירא (יב) – רחוב פינסקר 2

בית גודמן-רוטברד (יג) – רחוב רוטשילד 62

חלק ד: מעגל השל"ח – שיחה במעגל וסיכום היש"מ (ייערכו בדשא שלרגלי שער הברון, בפינת הרחובות הברון הירש והברון רוטשילד).



בעקבות אתרי ראשונים, כתבי חידה (2)

ימים ראשונים באם המושבות

בעקבות אתרי ראשונים בפתח-תקווה

"וַנִּתְּנִי לָהּ אֶת כְּרִמְיָהּ מִשָּׁם וְאֶת עֵמֶק עֲכוּר לְפֶתַח תְּקוּהָ..."

(הושע ב, יז)



בית אברהם שפירא, צילם: דר אבישי טייכר מתוך ויקיפדיה

ניווט משימתי – כתבי חידה

מאת: אריאל פרונדליך "ונתתי לה את כרמיה משם ואת עמק עכור לפתח תקוה..." (הושע ב, יז)

1878-2013 : 135 שנה לאם המושבות

כתב חידה לניווט עירוני בפתח-תקווה

הוראות לניווט: * נקודת התחלה וסיום – בית שפירא; התחנות מסומנות במפה המצורפת.

* יש לפתור את השאלות לפי השלטים באתרים; יש להיעזר גם בתנ"ך.

* יש לחצות כבישים אך ורק במעברי חציה ובאור ירוק

* הגיעו למקום המפגש בזמן שנקבע גם אם לא סיימתם; את התשובות יש למסור למורה בצורה מסודרת.

קבוצה א'

<u>תחנה 3: בית אלישיב</u> מתי נבנה הבית (שנה)? _____ מי בנה את הבית (שם ומשפחה): _____ רשמו למטה את האות האמצעית בשם המשפחה _____	<u>תחנה 2: בי"ס "נצח ישראל" בנות</u> מתי הוקם ביה"ס (שנה)? _____ מה מקור שמו של ביה"ס? היעזרו בתנ"ך (שמואל א, טו, כט). רשמו את הפסוק: _____ _____ רשמו למטה את הראשונה שבאות השנייה והאות השנייה שבמילה הרביעית שבפסוק _____	<u>תחנה 1: בית שפירא</u> בבית זה, התגורר אדם אשר שאף לשנות את תדמית היהודי החרד לנפשו. מה היה תפקידו של האדם שהתגורר בבית זה? _____ רשמו למטה את האותיות הראשונה והשנייה במילה השנייה _____
<u>תחנה 5: בית הכנסת הגדול</u> אחד המבנים הראשונים שבנו המייסדים היה בית הכנסת. מתי הסתיימה בנייתו (שנה עברית ולועזית)? _____; מה שם ביהכ"נ? _____ על שם מי? _____; רשמו למטה את האות הראשונה שבמילה הראשונה שבשם בית הכנסת _____		<u>תחנה 4: שער הברון</u> לאדם זה, שלזכרו הוקם השער, חב היישוב חוב גדול. מה היה שמו המלא (היעזרו בשילוט): _____ א _____ _____ רשמו למטה את האותיות הראשונה והחמישית שבמילה הרביעית _____

<u>תחנה 8: "אחוזת לחמן"</u> במקום זה, הוקמה בשנת 1884 "אחוזת לחמן", חווה חקלאית שנבנתה ושנוהלה בידי הרב אריה-לייב פרומקין – מחדש היישוב בפתח-תקווה. איזה מוצר הפיקו כאן בשנים שלאחר מכן? _ _ _ מאיזה גידול חקלאי הופק המוצר? רשמו למטה את האות השנייה שבשם הגידול החקלאי _____	<u>תחנה 7: כיכר "המייסדים"</u> הייתי זקן המייסדים, ובעצם – גם העשיר שביניהם, ולכן אדמות המושבה נרכשו בכספי. שמי הוא: _ _ _ _ _ רשמו למטה את האות הרביעית שבמילה השנייה _____	<u>תחנה 6: מלון רבינוביץ'</u> במקום זה, פתח רבינוביץ' מלון לפועלים בני העלייה השנייה (1914-1904). אחד הפועלים, שנעשה אח"כ מנהיג חשוב ומפורסם בישראל, נהג להתאכסן גם הוא במקום. שמו היה (שם ומשפחה): _ _ _ רשמו למטה את האות השלישית שבמילה השלישית _____
--	--	--

כעת עליכם לרכז את האותיות שרשמתם בתחתית המשבצות, ואם תסדרו אותן נכונה, תקבלו שם הקשור בתולדות המושבה. השם הוא: _____.

"ונתתי לה את כרמיה משם ואת עמק עכור לפתח תקוה..." (הושע ב, יז)

1878-2013 : 135 שנה לאם המושבות

כתב חידה לניווט עירוני בפתח-תקווה

הוראות לניווט: * נקודת התחלה וסיום – בית שפירא; התחנות מסומנות במפה המצורפת.

* יש לפתור את השאלות לפי השלטים באתרים; יש להיעזר גם בתנ"ך.

* יש לחצות כבישים אך ורק במעברי חציה ובאור ירוק.

* הגיעו למקום המפגש בזמן שנקבע גם אם לא סיימתם; את התשובות יש למסור למורה בצורה מסודרת.

קבוצה ב'

<u>תחנה 3: מלון רבינוביץ'</u> במקום זה, פתח רבינוביץ' מלון לפועלים בני העלייה השנייה (1904-1914). אחד הפועלים, שנעשה אח"כ מנהיג חשוב ומפורסם בישראל, נהג להתאכסן גם הוא במקום. שמו היה (שם ומשפחה): _____ רשמו למטה את האות השנייה שבמילה השלישית _____	<u>תחנה 2: כיכר "המייסדים"</u> אני אחד המייסדים. בשנת 1884, ייצגתי את המושבה בוועידת חובבי ציון בקטוביץ. זכיתי לבנות במושבה את בית האבן הראשון. שמי הוא – _____ רשמו למטה את האות השלישית שבמילה השנייה _____	<u>תחנה 1: "אחוזת לחמן"</u> במקום זה, הוקמה בשנת 1884 "אחוזת לחמן", חווה חקלאית שנבנתה ושנוהלה בידי הרב אריה-לייב פרומקין – מחדש היישוב בפתח-תקווה. איזה מוצר הפיקו כאן בשנים הבאות שלאחר מכן? _____ מאיזה גידול חקלאי הופק המוצר? _____ רשמו למטה את האות הראשונה שבשם הגידול החקלאי _____
<u>תחנה 5: שער הברון</u> לאדם זה, שלזכרו הוקם השער, חב היישוב חוב גדול. מה היה שמו המלא (היעזרו בשילוט): א _____ _____ רשמו למטה את האות השלישית שבמילה האחרונה _____		<u>תחנה 4: בית הכנסת הגדול</u> אחד המבנים הראשונים שבנו המייסדים היה בית הכנסת. מתי הסתיימה בנייתו (שנה עברית ולועזית)? _____; מה שם ביהכ"נ? _____ על שם מי? _____; התבוננו בשעון המופיע מעל לתאריך: רשמו למטה את האות המציינת את השעה 4 _____
<u>תחנה 8: בית שפירא</u> בבית זה, התגורר אדם אשר שאף לשנות את תדמית היהודי החרד לנפשו. מה היה תפקידו של האדם שהתגורר בבית זה? _____ רשמו למטה את האות האחרונה שבמילה השנייה _____	<u>תחנה 7: ישיבת לומז'ה</u> מתי נבנתה הישיבה (שנה בתאריך עברי ולועזי)? _____; _____. (היעזרו במידע זה: שנת תר"ס בלוח העברי מקבילה לשנת 1900 בלוח הלועזי). במתחם הישיבה, מצוי בית המכונה בית "החפץ חיים", וכן בית המכונה בית- _____ רשמו למטה את האות השנייה שבשם הבית _____	<u>תחנה 6: בית אלישיב</u> מתי נבנה הבית (שנה)? _____ מי בנה את הבית (שם ומשפחה): _____ _____ רשמו למטה את האות הרביעית שבשמו הפרטי _____

קעת עליכם לרכז את האותיות שרשמתם בתחתית המשבצות, ואם תסדרו אותן נכונה, תקבלו שם הקשור בתולדות המושבה. השם הוא: _____.

"ונתתי לה את כרמיה משם ואת עמק עכור לפתח תקוה..." (הושע ב, יז)

1878-2013 : 135 שנה לאם המושבות

כתב חידה לניווט עירוני בפתח-תקווה

הוראות לניווט: * נקודת התחלה וסיום – בית שפירא; התחנות מסומנות במפה המצורפת.

* יש לפתור את השאלות לפי השלטים באתרים; יש להיעזר גם בתנ"ך.

* יש לחצות כבישים אך ורק במעברי חציה ובאור ירוק.

* הגיעו למקום המפגש בזמן שנקבע גם אם לא סיימתם; את התשובות יש למסור למורה בצורה מסודרת.

קבוצה ג'

<u>תחנה 3: שער הברון</u> לאדם זה, שלזכרו הוקם השער, חב היישוב חוב גדול. מה היה שמו המלא (היעזרו בשילוט): א _____ _____ רשמו למטה את האותיות הראשונה והרביעית שבמילה הרביעית _____	<u>תחנה 2: בית אלישיב</u> מתי נבנה הבית (שנה)? _____ מי בנה את הבית (שם ומשפחה): _____ _____ רשמו למטה את האות הראשונה שבשמו הפרטי _____	<u>תחנה 1: בית שפירא</u> בבית זה, התגורר אדם אשר שאף לשנות את תדמית היהודי החרד לנפשו. מה היה תפקידו של האדם שהתגורר בבית זה? _____ _____ רשמו למטה את האות השלישית שבמילה הראשונה, ואת האות הראשונה שבמילה השנייה _____
<u>תחנה 5: כיכר "המייסדים"</u> הייתי זקן המייסדים, ובעצם – גם העשיר שביניהם, ולכן אדמות המושבה נרכשו בכספי. שמי הוא: _____ _____ רשמו למטה את האות הרביעית שבמילה השנייה _____		<u>תחנה 4: בית הכנסת הגדול</u> אחד המבנים הראשונים שבנו המייסדים היה בית הכנסת. מתי הסתיימה בנייתו (שנה עברית ולועזית)? _____; מה שם ביהכ"נ? _____ על שם מי? _____; רשמו למטה את האות השנייה שבמילה השנייה שבשם בית הכנסת _____
<u>תחנה 8: עץ ברח' שפירא</u> ברח' שפירא 8, ניצב לו עץ מיוחד שהגיע ממרחקים. מה שמו? _____ _____ מ _____ לאיזו מטרה, לדעתכם, הובא העץ? _____ רשמו למטה את האות השביעית שבמילה הראשונה של שם העץ _____	<u>תחנה 7: ישיבת לומז'ה</u> מתי נבנתה הישיבה (שנה בתאריך עברי ולועזי)? _____; _____. (היעזרו במידע זה: שנת תר"ס בלוח העברי מקבילה לשנת 1900 בלוח הלועזי). במתחם הישיבה, מצוי בית המכונה בית "החפץ חיים", וכן בית המכונה בית ה- _____ רשמו למטה את האות השנייה שבשם הבית _____	<u>תחנה 6: "אחוזת לחמן"</u> במקום זה, הוקמה בשנת 1884 "אחוזת לחמן", חווה חקלאית שנבנתה ושנוהלה בידי הרב אריה-לייב פרומקין – מחדש היישוב בפתח-תקווה. איזה מוצר הפיקו כאן בשנים הבאות שלאחר מכן? _____ מאיזה גידול חקלאי הופק המוצר? _____ רשמו למטה פעמיים את האות השנייה שבשם הגידול החקלאי _____

כעת עליכם לרכז את האותיות שרשמתם בתחתית המשבצות, ואם תסדרו אותן נכונה, תקבלו שם הקשור בתולדות המושבה. השם הוא: _____.

"ונתתי לה את כרמיה משם ואת עמק עכור לפתח תקוה..." (הושע ב, יז)

1878-2013 : 135 שנה לאם המושבות

כתב חידה לניווט עירוני בפתח-תקווה

הוראות לניווט: * נקודת התחלה וסיום – בית שפירא; התחנות מסומנות במפה המצורפת.

* יש לפתור את השאלות לפי השלטים באתרים; יש להיעזר גם בתנ"ך.

* יש לחצות כבישים אך ורק במעברי חציה ובאור ירוק.

* הגיעו למקום המפגש בזמן שנקבע גם אם לא סיימתם; את התשובות יש למסור למורה בצורה מסודרת.

קבוצה ד'

<u>תחנה 3: "אחוזת לחמן"</u> במקום זה, הוקמה בשנת 1884 "אחוזת לחמן", חווה חקלאית שנבנתה ושנוהלה בידי הרב אריה-לייב פרומקין – מחדש היישוב בפתח-תקווה. איזה מוצר הפיקו כאן בשנים הבאות שלאחר מכן? _ _ _ מאיזה גידול חקלאי הופק המוצר? רשמו למטה את האות השלישית שבשם הגידול החקלאי _____	<u>תחנה 2: בית יואל-משה סלומון (רח' פינסקר 3)</u> מתי נבנה הבית לראשונה? _____ מתי נבנה הבית מחדש? _____ מדוע לדעתכם היה צורך לבנות את הבית מחדש? _____ _____ יואל-משה סלומון היה ממייסדי פתח-תקווה וממקימי "החברה לעבודת ה- _____ וגאולת ה- _____" רשמו למטה את האות השלישית שבמילה הראשונה _____	<u>תחנה 1: כיכר "המייסדים"</u> השתתפתי בחפירת הבאר הראשונה, והיא אף נקראה על שמי. שמי הוא: _____ שם הבאר היה _____ _____ רשמו למטה את האות הרביעית שבשם הבאר _____ _____
<u>תחנה 5: שער הברון</u> לאדם זה, שלזכרו הוקם השער, חב היישוב חוב גדול. מה היה שמו המלא (היעזרו בשילוט): _____ א _____ _____ רשמו למטה את האות השישית שבמילה הרביעית _____ _____		<u>תחנה 4: בית הכנסת הגדול</u> במקום, 3 שעוני שמש. מה מראה כל אחד מהם? 1. _____ 2. _____ 3. _____ מתי נבנה ביהכ"נ (תאריך עברי)? _____ חודש _____ שנה _____ ; רשמו את האות השלישית שבשם החודש העברי _____ _____
<u>תחנה 8: בית שפירא</u> בבית זה, התגורר אדם אשר שאף לשנות את תדמית היהודי החרד לנפשו. מה היה תפקידו של האדם שהתגורר בבית זה? _____ _____ רשמו למטה את האות הרביעית שבמילה השנייה _____ _____	<u>תחנה 7: בית ספר (ברח' רוטשילד 84)</u> בי"ס זה הוקם ב-1885 ע"י הברון רוטשילד. היה זה ביה"ס הראשון במושבה שבו למדו גם לימודים כלליים בנוסף על לימודי קודש. שם ביה"ס הוא (בראשי תיבות): _____ הוסיפו 5 לאות האחרונה בשם ביה"ס, הגעתם לאות – _____	<u>תחנה 6: בית אלישיב</u> מתי נבנה הבית (שנה)? _____ _____ מי בנה את הבית (שם ומשפחה): _____ _____ רשמו למטה את האותיות השנייה והשלישית שבשמו הפרטי _____ _____

קעת עליכם לרכז את האותיות שרשמתם בתחתית המשבצות, ואם תסדרו אותן נכונה, תקבלו שם הקשור בתולדות המושבה. השם הוא: _____.

"ונתתי לה את כרמיה משם ואת עמק עכור לפתח תקוה..." (הושע ב, יז)

1878-2013 : 135 שנה לאם המושבות

כתב חידה לניווט עירוני בפתח-תקווה

הוראות לניווט: * נקודת התחלה וסיום – בית שפירא; התחנות מסומנות במפה המצורפת.

* יש לפתור את השאלות לפי השלטים באתרים; יש להיעזר גם בתנ"ך.

* יש לחצות כבישים אך ורק במעברי חציה ובאור ירוק.

* הגיעו למקום המפגש בזמן שנקבע גם אם לא סיימתם; את התשובות יש למסור למורה בצורה מסודרת.

קבוצה ה'

<u>תחנה 3: בית ספר (ברח' רוטשילד 84)</u> בי"ס זה הוקם ב-1885 ע"י הברון רוטשילד. היה זה ביה"ס הראשון במושבה שבו למדו גם לימודים כלליים בנוסף על לימודי קודש. שם ביה"ס הוא (בראשי תיבות): רשמו למטה את האות השנייה שבשם ביה"ס _____	<u>תחנה 2: ישיבת לומז'ה</u> מתי נבנתה הישיבה (שנה עברית ולועזית)? _____ ; _____ (היעזרו במידע זה: שנת תר"ס בלוח העברי מקבילה לשנת 1900 בלוח הלועזי). במתחם הישיבה, מצוי בית המכונה בית "החפץ חיים", וכן בית המכונה בית ה- _____ רשמו למטה את האות הרביעית שבשם הבית _____	<u>תחנה 1: עץ ברח' שפירא</u> ברח' שפירא 8, ניצב לו עץ מיוחד שהגיע ממרחקים. מה שמו? _____ _____ מ _____ לאיזו מטרה, לדעתכם, הובא העץ? _____ _____ ; _____ רשמו למטה את האות הראשונה שבמילה הראשונה שבשם העץ _____
<u>תחנה 5: בית הכנסת הגדול</u> אחד המבנים הראשונים שבנו המייסדים היה בית הכנסת. מתי הסתיימה בנייתו (שנה עברית ולועזית)? _____ ; _____ מה שם ביהכ"נ? _____ על שם מי? _____ ; _____ התבוננו בשעון המופיע מעל לתאריך: רשמו למטה את האות המציינת את השעה 5		<u>תחנה 4: בי"ס "נצח ישראל" בנות</u> מתי הוקם ביה"ס (שנה)? _____ מה מקור שמו של ביה"ס? היעזרו בתנ"ך (שמואל א, טו, כט). רשמו את הפסוק: _____ _____ רשמו למטה את האות השנייה שבמילה החמישית שבפסוק _____
<u>תחנה 8: כיכר "המייסדים"</u> אני אחד המייסדים. הודות לשליטתי בשפה הערבית, שימשתי כמקשר בין השלטונות הטורקים ובעלי הקרקעות הערבים ובין המייסדים. שמי הוא _____ _____ ל _____ רשמו למטה את האות השלישית שבמילה הראשונה _____	<u>תחנה 7: "אחוזת לחמן"</u> במקום זה, הוקמה בשנת 1884 "אחוזת לחמן", חווה חקלאית שנבנתה ושנוהלה בידי הרב אריה-לייב פרומקין – מחדש היישוב בפתח-תקווה. איזה מוצר הפיקו כאן בשנים הבאות שלאחר מכן? _____ מאיזה גידול חקלאי הופק המוצר? _____ ע _____ רשמו למטה את האות השלישית שבשם הגידול החקלאי _____	<u>תחנה 6: מלון רבינוביץ'</u> במקום זה, פתח רבינוביץ' מלון לפועלים בני העלייה השנייה (1904-1914). אחד הפועלים, שנעשה אח"כ מנהיג חשוב ומפורסם בישראל, נהג להתאכסן גם הוא במקום. שמו היה (שם ומשפחה): _____ _____ רשמו למטה את האות הראשונה שבמילה הראשונה _____

כעת עליכם לרכז את האותיות שרשמתם בתחתית המשבצות, ואם תסדרו אותן נכונה, תקבלו שם הקשור בתולדות המושבה. השם הוא: _____

בעקבות אתרי ראשונים, כתבי חידה (3) – פתרונות

דף שליטה ופתרונות למורה קבוצה א'

התחנה	פתרון א	פתרון ב	האותיות המתקבלות
1-בית שפירא	תפקיד האדם שהתגורר בבית: ראש השומרים		האות הראשונה והשנייה שבמילה השנייה: ה, ש
2-בי"ס "נצח ישראל" בנות	מתי הוקם ביה"ס? שנת 1903	הפסוק: "וגם נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם כי לא אדם הוא להנחם" (שמואל א, טו, כט)	האות הראשונה שבמילה השנייה והאות השנייה שבמילה הרביעית שבפסוק: י א
3-בית אלישיב	מתי נבנה? שנת 1900	מי בנה? יהודה ראב	האות האמצעית בשם המשפחה: א
4-שער הברון	שמו המלא: בנימין אדמונד דה רוטשילד		האות הראשונה והחמישית שבמילה הרביעית: ב, ר
5-ביהכנ"ס הגדול	מתי הסתיימה בנייתו? 1898, תרנ"ח	שם ביהכנ"ס? בית יעקב; ע"ש מי? אבי הברון	האות הראשונה שבמילה הראשונה שבשם ביהכנ"ס: ב
6-מלון רבינוביץ'	המנהיג שהתאכסן: דוד בן-גוריון		האות השלישית שבמילה השלישית: ר
7-כיכר "המייסדים"	שמו של זקן המייסדים: דוד גוטמן		האות הרביעית שבמילה השנייה: מ
8- "אחוזה לחמן"	איזה מוצר הפיקו כאן? יין	מאיזה גידול חקלאי הופק המוצר? גפן	האות השנייה שבשם הגידול החקלאי: פ
פתרון סופי לתחנה			אברהם שפירא

קבוצה ב'

התחנה	פתרון א	פתרון ב	האותיות המתקבלות
1- "אחוזה לחמן"	איזה מוצר הפיקו כאן? יין	מאיזה גידול חקלאי הופק המוצר? גפן	האות הראשונה שבשם הגידול החקלאי: ג
2- כיכר "המייסדים"	שם המייסד שבנה את בית האבן הראשון: זרח ברנט		האות השלישית שבמילה השנייה: נ
3- מלון רבינוביץ'	המנהיג שהתאכסן: דוד בן-גוריון		האות השנייה שבמילה השלישית: ו
4-ביהכנ"ס הגדול	שם ביהכנ"ס? בית יעקב	ע"ש מי? אבי הברון	מהי השעה 4? ד
5- שער הברון	שמו המלא: בנימין אדמונד דה רוטשילד		האות השלישית שבמילה האחרונה: ט
6- בית אלישיב	מתי נבנה? שנת 1900	מי בנה? יהודה ראב	האות הרביעית שבשמו הפרטי: ד
7-ישיבת לומז'ה	מתי נבנתה? 1926, תרפ"ו	במתחם הישיבה מצוי בית ה: מוסר	האות השנייה שבשם הבית: ו
8- בית שפירא	תפקיד האדם שהתגורר בבית: ראש השומרים		האות האחרונה שבמילה השנייה: מ
פתרון סופי לתחנה			דוד גוטמן

קבוצה ג'

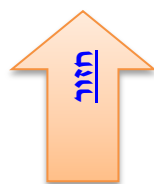
התחנה	פתרון א	פתרון ב	האותיות המתקבלות
1- בית שפירא	תפקיד האדם שהתגורר בבית: ראש השומרים		האות השלישית שבמילה הראשונה, והאות הראשונה שבמילה השנייה: ש, ה
2- בית אלישיב	מתי נבנה? שנת 1900	מי בנה? יהודה ראב	האות הראשונה שבשמו הפרטי: ל
3- שער הברון	שמו המלא: בנימין אדמונד דה רוטשילד		האותיות הראשונה והרביעית שבמילה הרביעית: ר, ש
4- ביהכנ"ס הגדול	מתי הסתיימה בנייתו? 1898, תרנ"ח	שם ביהכנ"ס? בית יעקב; ע"ש מי? אבי הברון	האות השנייה שבמילה השנייה בשם בית הכנסת: ע
5- כיכר "המייסדים"	שמו של זקן המייסדים: דוד גוטמן		האות הרביעית שבמילה השנייה: מ
6- "אחוזת לחמן"	איזה מוצר הפיקו כאן? יין	מאיזה גידול חקלאי הופק המוצר? גפן	פעמיים האות השנייה שבשם הגידול החקלאי: פ, פ
7- ישיבת לומז'ה	מתי נבנתה? 1926, תרפ"ו	במתחם הישיבה מצוי בית ה: מוסר	האות השנייה שבשם הבית: ו
העץ ברח' שפירא	שם העץ: איקליפטוס לימוני	לאיזו מטרה הובא העץ? לייבוש הביצות	האות השביעית במילה הראשונה של שם העץ: ט
פתרון סופי לתחנה			יהושע שטמפפר

קבוצה ד'

התחנה	פתרון א	פתרון ב	האותיות המתקבלות
1- כיכר "המייסדים"	שם המייסד שעל שמו נקראה הבאר: יהושע שטמפפר	שם הבאר: ביר-שוע	האות הרביעית שבשם הבאר: ש
2- בית יואל-משה סלומון	מתי נבנה הבית לראשונה? 1878 מתי נבנה הבית מחדש? 1886 – היה צריך לבנות מחדש בגלל נטישת המושבה ב-1879.	יואל-משה סלומון היה ממייסדי פתח-תקווה וממקימי "החברה לעבודת האדמה וגאולת הארץ"	האות השלישית שבמילה הראשונה: מ
3- "אחוזת לחמן"	איזה מוצר הפיקו כאן? יין	מאיזה גידול חקלאי הופק המוצר? גפן	האות השלישית שבשם הגידול החקלאי: נ
4- ביהכנ"ס הגדול	מה מראה כל שעון שמש? כל שעון מותאם לתקופה מסוימת בשנה. לפיו ניתן לקבוע בדיוק את זמני התפילה.	מתי נבנה ביהכנ"ס (תאריך עברי)? ניסן, תרמ"ח	האות השלישית שבשם החודש העברי: ס
5- שער הברון	שמו המלא: בנימין אדמונד דה רוטשילד		האות השישית שבמילה הרביעית = ל
6- בית אלישיב	מתי נבנה? שנת 1900	מי בנה? יהודה ראב	האותיות השנייה והשלישית שבשמו הפרטי: ה, ו
7- ביי"ס "פיק"א"	שם ביה"ס בראשי תיבות: פיק"א		האות האחרונה +5: ו'
8- בית שפירא	תפקיד האדם שהתגורר בבית: ראש השומרים		האות הרביעית שבמילה השנייה: מ
פתרון סופי לתחנה			משה סלומון

קבוצה ה'

התחנה	פתרון א	פתרון ב	האותיות המתקבלות
1-עץ ברח' שפירא	שם העץ : איקליפטוס לימוני	לאיזו מטרה הובא העץ? לייבוש הביצות	האות הראשונה שבמילה הראשונה שבשם העץ : א
2-ישיבת לומז'ה	מתי נבנתה? 1925, תרפ"ה	במתחם הישיבה מצוי בית ה : מוסר	האות הרביעית שבשם הבית : ר
3-בי"ס "פיק"א"	שם ביה"ס בראשי תיבות : פיק"א		האות השנייה שבשם ביה"ס : י
4-בי"ס "נצח ישראל" בנות	מתי הוקם ביה"ס? שנת 1903	הפסוק : "נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם כי לא אדם הוא להנחם" (שמואל א, טו, כט)	האות הראשונה שבמילה החמישית בפסוק : ו'
5-ביהכנ"ס הגדול	שם ביהכנ"ס? בית יעקב	ע"ש מי? אבי הברון	השעה 5 : ה
6-מלון רבינוביץ'	המנהיג שהתאכסן : דוד בן-גוריון		האות הראשונה שבמילה הראשונה : ד
7-"אחוזה לחמן"	איזה מוצר הפיקו כאן? יין	מאיזה גידול חקלאי הופק המוצר? ענבים	האות השלישית שבשם הגידול החקלאי : ב
8-כיכר "המייסדים"	המייסד דובר הערבית שקישר בין הטורקים למייסדים : משה סלומון		האות השלישית שבמילה הראשונה : ה
פתרון סופי לתחנה			יהודה ראב



הצגות והמחזות(4)

למורה

בחלק זה, כל קבוצה מקבלת משימה: להכין הצגה המתארת תמונת מצב או מעשה שקרה, כגון: העימות בין פקידי הברון למתיישבים, המתחים בין המתיישבים לפועלים בני העלייה השנייה, המחזות המיתוס המתואר בבלדה על יואל-משה סלומון, שבו נשאר סלומון לבדו בלילה על הגבעה מוכת הקדחת וכו'. מומלץ להתארגן מראש להצגות ולהביא תחפושות: מגבעות, כאפיות וכו'. כל קבוצה תציג את ההצגה שלה בפני שאר הקבוצות. משך הצגה מומלץ: 5-10 דקות.

לתלמידים

לפניכם קטעים המתארים תמונות שונות מראשית ימיה של אם המושבות – הלא היא פתח-תקווה. קראו את הקטעים הללו ולאחר מכן המחזו את הקטעים והציגו אותם בפני שאר הכיתה. כל קטע מיועד לקבוצה אחרת (קטע מס' 1 – לקבוצה א', קטע מס' 2 לקבוצה ב', וכו'). אורך מומלץ של כל הצגה: 5-10 דקות. מומלץ להיעזר בפריטי לבוש שונים, כגון: תרבוש, כאפייה, מגבעת, מטפחות – אשר יוסיפו אמינות להצגה (כמובן, יש להכניס מבעוד מועד). כן ניתן להיעזר בשירים ובקטעי מוזיקה, למשל בבלדה על יואל-משה סלומון או במחזמר "לו הייתי רוטשילד" (יש להצטייד לשם כך בעזרים קוליים, או להקים "מקהלה" של כמה תלמידים אשר ישירו או יזמזמו את שירי הרקע).

קטע מס' 1: בבוקר לח בשנת תרל"ח

בבוקר לח בשנת תרל"ח... יצאו מיפו על סוסים חמישה רוכבים: דוד גוטמן, זרח ברנט, יואל-משה סלומון, נתן גרינגט, ויהושע שטמפפר. מטרתם הייתה לבדוק אפשרות לקניית קרקעות להתיישבות באזור הכפר הערבי אומלבס. הקרקעות נראו בעיניהם, וכחודשיים לאחר הקנייה (אב תרל"ח, יולי 1878), עלו המייסדים על הקרקע והקימו את בתיהם על האדמות שקנו (חשוון תרל"ט, נובמבר 1878). בתחילה, תנאי החיים היו קשים מאוד: האדמות היו שוממות, מוצפות בחורף, מוכות בקדחת ונתונות לפשיטות של שודדים וגנבים. השמועה אמרה שמוות שורר במקום ולכן אפילו ציוץ של ציפורים לא יישמע שם: אדם שיישאר ללון במקום לא יתעורר בבוקר...

לכן, בתחילה גרו המתיישבים הראשונים ביפו עם משפחותיהם, והיו נוסעים כל בוקר לפתח-תקווה כדי להכשיר את המקום למגורים. מספרים כי, מבין המייסדים, יואל-משה סלומון היה הראשון שהעז ונשאר ללון במקום. בבוקר, כשהגיעו חבריו למקום, הופתעו לראות שעודנו חי וקיים. זו הייתה תחילתה של פתח-תקווה...

(המחיצו סיפור זה והציגו אותו)

קטע מס' 2 : חפירת הבאר

ראשית פעולתם של המייסדים הייתה למצוא מים. הפועלים הערבים ששכרו המייסדים חפרו לעומק של 18 מטר והפסיקו את עבודתם בייאוש. המתיישבים האמינו כי יש שם מים ושידלום להמשיך לחפור. לאחר דין ודברים ולאחר נתינת תוספת במחיר, התחדשה העבודה. בעומק 21 מטר, נתגלו המים לשמחת כולם.

(המחיצו סיפור זה והציגו אותו)

קטע מס' 3 : "לו הייתי רוטשילד"

פעולותיהן הראשונות של המייסדים דרשו כסף רב: רכישת אדמות, קניית מי שתייה לא-נגועים, קניית חומרי בניין, מתן שכר עבודה לפועלים, קניית מצרכי מזון וכו'. עד מהרה, אזל הכסף שברשותם, והם נאלצו לבקש עזרה. משלחת מהמושבה יצאה לפריז לבקש את עזרת הברון רוטשילד. הברון נענה לבקשתם והסכים לפרוש את חסותו על המושבה.

(המחיצו את הפגישה בין נציגי המתיישבים והברון והציגו אותה)

קטע מס' 4 : ותיקים וחדשים : עלייה ראשונה מול עלייה שנייה

בשנים 1904-1906, קלטו המתיישבים הראשונים את חלוצי העלייה השנייה. היה שוני רב בין עולי שתי העליות הללו, דבר שהוביל לסכסוכים קשים: הוותיקים, בני העלייה הראשונה, היו בעלי משפחות, דתיים, בעלי קרקע, והם העדיפו להעסיק פועלים ערבים בשדותיהם מפני שהיו זולים ומיומנים יותר. החלוצים, בני העלייה השנייה, היו לרוב צעירים רווקים, פועלים חסרי קרקע וחסרי רכוש, אשר דגלו בעבודה עברית מתוך אידיאולוגיה. הם היו בעלי אורח חיים חילוני לגמרי ומתירני

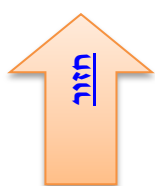
למדי – שהיה לצנינים בעיני עולי העלייה הראשונה. המצב הסלים עד אשר ב-1906 הכריז ועד המושבה (של הוותיקים) על חרם כללי על הפועלים (בני העלייה השנייה).

(המחיזו מאורעות אלו והציגו אותם)

קטע מס' 5 : האיכרים ופקידי הברון

הברון ניהל את תמיכתו הכספית במושבות בעזרת הפקידים שלו. פקידיו היו ברובם יהודים מתבוללים מצרפת וממערב אירופה, והרעיון הציוני היה זר להם. הפקידים ראו הכול מנקודת מבט של רווח והפסד, ולכן לא הבינו מדוע המתישבים (שהיו דתיים) שובתים מעבודה בשבת, מפרישים תרומות ומעשרות ממעט היבול וכו'. עד מהרה, התעוררו סכסוכים קשים בין פקידי הברון לבין המתישבים. הסכסוכים הללו גרמו להערכת האווירה ביישוב, והדי הסכסוכים הגיעו עד לברון במקום מושבו בפריז וגרמו לו עגמת נפש רבה.

(המחיזו מאורעות אלו והציגו אותם)



הבלדה על יואל-משה סלומון (5)

הבלדה על יואל-משה סלומון

לחן: שלום חנוך
מילים: יורם טהר-לב

אמר אז יואל סלומון
ושתי עיניו הוזות:
"אני נשאר הלילה פה
על הגבעה הזאת".

והוא נשאר על הגבעה,
ובין חצות לאור,
פתאום צמחו לסלומון
כנפיים של ציפור.

לאן הוא עף, לאן פרח,
אין איש אשר ידע,
אולי היה זה רק חלום,
אולי רק אגדה.

אך כשהבוקר שוב עלה
מעבר להרים,
העמק הארור נמלא
ציוץ של ציפורים.

ויש אומרים כי עד היום
לאורך הירקון,
הציפורים שרות על יואל-
משה סלומון.

בבוקר לח בשנת תרל"ח,
עת בציר הענבים,
יצאו מיפו על סוסים
חמשת הרוכבים.

שטמפפר בא, וגוטמן בא,
וזרח ברנט,
ויואל-משה סלומון
עם חרב באבנט.

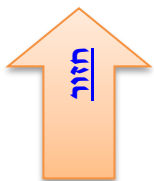
איתם רכב מזרקי,
הדוקטור הכסוף,
לאורך הירקון הרוח
שר בקני הסוף.

ליד אומלבים, הם חנו,
בלב ביצות וסבך,
ועל גבעה קטנה, טיפסו
לראות את הסביבה.

אמר להם מזרקי
אחרי שעה קצרה:
איני שומע ציפורים,
וזה סימן נורא.

אם ציפורים אינן נראות,
המוות פה מולך,
כדאי לצאת מפה מהר,
הנה אני הולך.

קפץ הדוקטור על סוסו
כי חס על בריאותו,
והרעים שלושתם פנו
לשוב לעיר אתו.



לו הייתי רוטשילד (6)

לו הייתי רוטשילד

מילים ולחן: ג'רי בוק ושלדון הרניק
ירסה עברית: דן אלמגור

מילות השיר
סרטון בביצוע של נתן דטנר

לו הייתי רוטשילד,
אבה דגה דגה דבה דבה דבה דם,
כל היום הייתי בדה בם,
לו הייתי איש עשיר
אז הייתי נח קצת,
אבה דגה דגה דבה דבה דבה דם,
כל היום הייתי בדה בם
היידל דיידל דיידל איש עשיר.

הייתי אז בונה לי בית מאבן,
בית נאה עם גג אדום,
שלוש שורות מדרגות על יד הקיר,
ובאחת – רק עולים,
בשנייה – רק יורדים,
השלישית לא תוביל לשום מקום,
רק שידעו שזה ביתו של גביר!

אז החצר תהיה מלאה אפרוחים,
כולם אווזים וברווזים,
שיקימו רעש בקול אדיר,
וכל הפדגה פדגי פדגו פדגה
קוקוריקו ישמע למרחקים.

לו הייתי רוטשילד...

וזוגתי, היא גולדה, שם על המרפסת
עם סנטר כפול מתאים
כמו אשתו של רב קלמן הפרנס.
והיא תפסע לה שם כגברת מפורכסת

ותצרח על המשרתים,
מתנפחת – אוי! – כמו טווס.

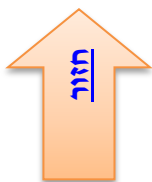
יבואו כל חכמי העיר לשאול בעצתי,
גם הרב אותי ישאל אז
מה הדין והמנהג:
אם תואיל, רב טוביה,
מה הדין, רב טוביה,
בביצה שלא נולדה בערב חג?

ולעולם, שום איש לא יעיר לי
אם טעיתי בדברי.
כי הגביר צודק תמיד – ודי!

ואז, אוכל סוף סוף בבית המדרש
לשבת, ללמוד כל הימים,
לשבת סוף סוף על יד כותל המזרח.
ולהתפלל ולהתפלפל קצת על רש"י
עם כל תלמידי החכמים.
וזה יהיה חלום נפלא כל כך...

לו הייתי רוטשילד...

הו, אלי, החי והקיים,
העוזר דלים ומושיעים,
מה היה נגרע כבר בעולם
לו הייתי קצת עשיר?!...



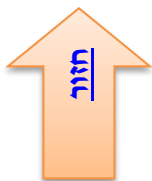
המסר הערכי: באחריותי לתרום את חלקי להמשך המעשה הציוני.

כללי שיחה

- א. שיחה במעגל.
- ב. דיבור ברשות.
- ג. משפט קצר.
- ד. הקשבה.
- ה. תגובה עניינית ולא-שיפוטית.

שאלות מנחות

1. מה למדנו היום שהיה חדש עבורך?
2. במה בא לידי ביטוי המעשה הציוני של מייסדי פתח-תקווה?
3. מה נדרש ממייסדי פתח-תקווה באופן אישי על מנת להצליח בניסיון ההתיישבות שלהם? (להתמקד בהקרבה ובקרבות האישיים: דוד גוטמן, שהיה עשיר גדול לפני ההתיישבות, השקיע את כל נכסיו בהתיישבות ולבסוף נותר עני וחסר כול; יהושע שטמפפר שכל שתיים מבנותיו במהלך ההתיישבות; אשתו של זרח ברנט סירבה ללכת אחריו למושבה פתח-תקווה מפני שהייתה כה נידחת ומסוכנת).
4. עם איזו דמות הזדהיתם ומדוע?
5. "אין לי רק זכות אבות, אלא גם את חובת הבנים. האנשים שהקימו את המדינה הזו חיו ופעלו בתנאים גרועים בהרבה ממני, ובכל זאת לא הסתפקו בהישרדות. הם ניסו גם להקים ארץ טובה יותר, חכמה, אנושית ומוסרית יותר. הם היו מוכנים למות למען המטרה הזו, אני משתדל לחיות למענה." (יאיר לפיד, "אני ציוני", ידיעות אחרונות, 2009).
- לדעתך, מה משמעות המילה ציוני בעיניו של יאיר לפיד?
6. לדעתך, במה מתבטא מעשה ציוני היום?



זרקור מידע על פתח-תקווה (8)

הרחבה למורה

פתח-תקווה

מבוא

פתח-תקווה היא סמל ומופת לחידוש ההתיישבות החקלאית בארץ ישראל בעת החדשה. שלא כשאר מושבות העלייה הראשונה, את פתח-תקווה הקימו יהודים תושבי הארץ, רובם יהודים דתיים וחרדים אשר התגוררו בירושלים וחשו צורך עז לחדש את יישוב ארץ ישראל, לאחר 1800 שנות גלות, על-ידי עבודת השדה בשטחי הארץ. צורך זה לחדש את עבודת השדה מתבטא היטב במאמריו של אחד המייסדים – ר' יואל-משה סלומון. כך, למשל, הוא שואל באחד ממאמריו: "מתי יעבור החודש ונצא גם אנו אל השדה, נשליכה משכנותינו ונלכה בכפרים?" (טריוואקס ושטיינמן, 1938: ספר מאה שנה). והוא עונה: "נבחרה לנו מאחינו היושבים כאן, אנשים אשר יחפצו ליהנות מיגיע כפיהם ונביאם אל המנוחה ואל הנחלה, נחלת שדה וכרם, למען ניטיב מצבם החומרי או אולי גם המוסרי". כדי להיות גם נאה מקיים, הודיע יואל-משה סלומון, במכתב אחר, על הפסקת עבודתו בעריכת העיתון שהוציא כדי להתמסר ליישוב הארץ באופן מעשי: "...הנני עוזב את מלאכת עריכת מכה"ע – יהודה וירושלים – וימתקו לי רגבי האדמה אשר אשדד, מאלפי נאומים רבים".

המעשה הזה, של עזיבת העיר והקדשת החיים ליישוב הארץ באופן מעשי, לא היה דבר של מה בכך והוא לווה בקשיים עצומים ובקרבות רבים מצד המייסדים. למשל, דוד גוטמן, שהיה עשיר גדול קודם למעשה ההתיישבות, השקיע כספים עצומים ברכישת הקרקעות ובהוצאות השונות, וכתוצאה מכך איבד את כל רכושו, ובשנותיו האחרונות הגיע עד פת לחם ונפטר בדמי ימיו בעוני ובחוסר כול.

זרח ברנט, אשר השתתף בקניית שטח האדמה הראשון לשם ייסוד המושבה פתח-תקווה, נתקל בבעיה אחרת: אשתו סירבה ללכת אחריו אל המקום השומם ודרשה ממנו גט פיטורין. נדרשה התערבותו של הרב סלנט, אשר פסק שעליה ללכת אחריו אל המקום השומם.

מייסד נוסף, יהושע שטמפפר, שכל שתיים מבנותיו (אחת נהרגה מבעיטת סוס והאחרת נפטרה מקדחת) במהלך המעשה הציוני הגדול הזה של הקמת מושבה חקלאית חדשה יש מאין. כל המתיישבים הראשונים סבלו מבעיות רפואיות שונות עקב תנאי החיים הקשים בשנים הראשונות של המושבה (קדחת, תזונה דלה, עבודה פיזית קשה, תנאים היגייניים ירודים, ועוד), וכמה מהם מתו בדמי ימיהם כתוצאה מכך.

למושבה פתח-תקווה יש גם זכות ראשונים מבחינת ההתגוננות מפני התקפת הערבים עליה ומחינת ארגון השמירה וההגנה. כבר בשנים הראשונות לקיום המושבה, סבלו המתיישבים מהתנכלויות מצד ערביי הסביבה, אולם המתיישבים הפגינו יד תקיפה, ובכך יצרו תדמית של יהודי העומד על נפשו. מאוחר יותר, ארגנו המתיישבים שמירה קבועה על המושבה. על השמירה הופקדו שומרים יהודים. הבולט ביניהם הוא השומר האגדי אברהם שפירא, אשר נודע בכינויו "ראש השומרים" ושנחשב לבר-סמכא בכל ענייני השמירה והביטחון במושבות הראשונות, ואף ערביי הסביבה כיבדוהו מאוד.

מטרת הסיור אשר יוצג בהמשך היא להציג את תולדות היישוב ולהמחיש בצורה פעילה וחוויתית – אשר כוללת הכרת חלק מהאתרים ומהאישים באמצעות ניווט עירוני וכתב חידה, והכרת הקשיים בחיי היומיום, הדילמות, הדרמות הגדולות של המתיישבים באמצעות המחזה והצגה של מיתוסים או של מעשים שהיו (המעשה על אודות יואל-משה סלומון שנשאר לבדו ללון על הגבעה – שכנראה זהו מיתוס בלבד; המחלוקת הגדולה בין המתיישבים הוותיקים ובין הפועלים בני העלייה השנייה על דבר אורח החיים; המחלוקת הגדולה בין המתיישבים ופקידי הברון ועוד).

ימים ראשונים: רקע על אודות התקופה ועל אודות המייסדים

בשנת 1875, קבוצת יהודים חרדים תושבי ירושלים הקימה אגודה שנקראה בשם "חברת עבודת האדמה וגאולת הארץ", במטרה להקים יישוב חדש ולהתפרנס מחקלאות. תחילה, התכוונו להתיישב בעמק עכור שבסביבות יריחו, ובחרו בשם פתח-תקווה על-פי הפסוק: "...ואת עמק עכור לפתח-תקווה..." (הושע ב, יז). אולם, השלטונות העות'מאניים מנעו זאת בעדם, ולאחר ניסיונות (שלא הצליחו) במקומות שונים (הר חברון, אזור רחובות ועוד), התעניינו חברי הקבוצה בקניית קרקעות הכפר הערבי אומלבס שבשרון, סמוך לירקון. שלושה רבעים מהקרקע שהוצעה למכירה היו שייכים לסוחר נוצרי מיפו בשם טייאן, והיו סמוכים לירקון, ואילו הרבע הנותר (הדרומי) היה שייך לערבי נוצרי בשם סלים קסאר – חלק זה היה רחוק יותר מהירקון ומוגבה יותר. המתיישבים התלהבו מהקרקע הקרובה לירקון (זו של טייאן) – מפני שנראתה להם דשנה וירוקה, ומפני קרבתה לגדות הירקון, דבר שהבטיח להם שפע של מים להשקיה. אולם, התברר כי קרקעות אלו טרם נרשמו כחוק בספרי האחוזה של השלטון הטורקי, ולכן ויתרו המתיישבים על קרקעות אלו וקנו לבסוף את הרבע הנותר – זה של סלים קסאר, שהיה רשום כחוק. קרקע זו הייתה מרוחקת מגדות הירקון, דבר שעליו הצטערו המייסדים בתחילה, אך לימים הסתבר כי היה לברכה למושבה הצעירה. הקנייה נערכה ביולי 1878 (אב תרל"ח). את האדמות (כ-3,000 דונם) קנו דוד גוטמן, יואל-משה סלומון ונתן גרינגט, והשתתפו בקנייה גם יהושע שטמפפר, זרח ברנט, אליעזר ראב ובנו יהודה. בנובמבר 1878 (חשוון תרל"ט), הגיעו חברי הקבוצה מיפו (שם השתכנו בינתיים – הם ומשפחותיהם – עד שיגמרו לבנות את בתייהם) ועלו על הקרקע. את

הקרקע הם חילקו ל-100 חלקות בכוונה למכור את החלקות או להחכירן למתיישבים נוספים שיבואו אחריהם.

למרות קרבתם היחסית לירקון ולמעיינות, לא יכלו המתיישבים להשתמש במים שבהם לשתייה שכן המים היו מזוהמים ושרצו בהם נגיפים עקב מנהגם של רועי הצאן והבקר של הכפרים הסמוכים להשליך את נבלות הבהמות שמתו למי הנחל. לכן, אחת מפעולותיהם הראשונות של המתיישבים הייתה כריית באר במקום. המייסדים שכרו פועלים ערבים, ואלו חפרו לעומק 18 מטר, והפסיקו את עבודתם בייאוש. המתיישבים האמינו כי יש שם מים ושידלום להמשיך ולחפור. לאחר דין ודברים ולאחר מתן תוספת במחיר, התחדשה העבודה. בעומק 21 מטר, נתגלו המים לשמחת כולם.

המתיישבים הראשונים (המייסדים) – אשר ידעו ושמעו על אודות סכנת הביצות, על אודות הצפות הירקון ועל אודות הקדחת – התיישבו מראש על גבעה מוגבהת, המרוחקת מביצות הירקון, ומשם עיבדו את אדמותיהם. בשנה הראשונה, האירה להם ההצלחה פנים, והיבול היה מבורך. השמועה על אודות הצלחתם של המייסדים פשטה, ורבים ביקשו להצטרף אליהם. כשנה לאחר רכישת הקרקעות הראשונות, בקיץ 1879, הצליחו המייסדים לרכוש את החלק הנותר של הקרקעות – האדמות של הסוחר טייאן, הסמוכות לירקון – אותן אדמות שבהן חשקו בתחילה. המייסדים שכנו בנחלת קסאר (הקרקע הראשונה שקנו), המתיישבים החדשים שהצטרפו – חלקם (בעלי האמצעים והממון שביניהם) רכשו חלקות בגבעה (הרחוקה מגדות הירקון), בקרב המייסדים, אך רובם התיישבו בחלקות הסמוכות לגדות הירקון (לכן כונו בשם "ירקונים"), שכן הם היו דלי אמצעים מחד גיסא, והגדות הירוקות והדשנות למראה של הירקון ושפע המים שעמד לרשותם קסמו להם מאידך גיסא. הם לא שמו לבם לאזהרות המתיישבים הוותיקים (המייסדים) על דבר סכנת ההצפה של מי הירקון בחורף ועל מחלות הקדחת ועל הבילהרציה שבהן היה הירקון נגוע.

כבר בשנה הראשונה, החלו התנכלויות מצד ערביי הסביבה, אולם המתיישבים הצליחו להדוף את התוקפים. בכך יצרו תדמית של יהודי העומד על נפשו, שאינו נרתע מן המתנפלים עליו. עד מהרה, התגשמו אזהרות הוותיקים: חורף 1879-1880 היה גשום וקשה. מי הירקון עלו על גדותיהם והציפו את החלקות הסמוכות; השדות היו לביצה; רבים מבתי הירקונים התמוטטו מפני הגשמים; היבולים הושחתו ולא עלו יפה; חלק מהירקונים חלו ומתו. בקיץ באותה שנה (1880), השתוללה מחלת הקדחת, ורבים מהירקונים חלו ומתו. המלריה פגעה גם במתיישבים הוותיקים שישבו בגבעה: רבים מהם חלו, וחלק נאלץ לעזוב: יואל-משה סלומון חלה וחזר לירושלים, שטמפפר שהה בחוץ לארץ, גוטמן ויהודה ראב עברו ליפו והשגיוח משם על העבודה במושבה ועל הרכוש שבה.

בשנת תר"ם (1880) שבתה העבודה בשל הקדחת המשתוללת. בשנת תרמ"א (1881), נידלדלו השכונה הירקונית והשכונה הוותיקה מתושביהן. ביום הכיפורים תרמ"ב (1881), עדיין היה מניין במושבה, אם כי בדוחק, אבל בסוכות גם מניין כבר לא היה.

עקב כל הצרות הללו, התרוששו רבים מהמתיישבים מנכסיהם, והחלה עזיבה רבה גם בקרב הוותיקים והמייסדים (מתיישי הגבעה). הפתח-תקוואים התנחמו בעובדה שהשנה הבאה היא שנת שמיטה, שנה שבה ממילא העבודה אסורה. לקראת שנת השמיטה תרמ"ב (בשלהי שנת 1881), נפוצו המתיישבים בין יפו לירושלים בתקווה לשוב לנחלותיהם כעבור שנה בכוחות מחודשים. אחדים מהם החכירו את אדמותיהם לפלאחים, אבל בשנת השמיטה פשטו הפלאחים על המושבה, גנבו ממנה והרסו את אשר השאירו המתיישבים מאחור. שרדו רק שלושה בתים קטנים, מספר קטן של רפתות, שברי מכונת קציר, מחרשות ואופני עגלה. המושבה הקטנה לא זכתה לתמיכה ציבורית מבחוץ, והמתיישבים, שכולם היו אנשים פרטיים, איבדו את מרבית כספם.

לאחר תום שנת השמיטה (סוף 1882), התיישבו חלק מעוזבי המושבה ביהוד, המרוחקת מן הביצות, ומשם עיבדו את אדמות פתח-תקווה. רק בשנת 1884, החלו המתיישבים לחזור למקום משכנם הראשון – על הגבעה בפתח-תקווה. להתיישבות המחודשת הזו, הצטרפה קבוצת מתיישבים מאנשי "חיבת ציון" (יוצאי ביאליסטוק – לכן כונו ה-"ביאליסטוקאים"). קבוצה זו הקימה ב-1884 במושבה המחודשת את הבית הראשון המוקף חצר מבוצרת. בשנים 1885-1886, חזרו רוב המתיישבים לפתח-תקווה.

למעשה, משלהי 1878 עד 1884, בתקופה של שש שנים בלבד, קמו ארבעה יישובים באזור: פתח-תקווה – ההתיישבות הראשונה (על הגבעה), ירקונים – ההתיישבות על גדות הירקון, יהוד – על אדמות יהודייה (אזור סביון של היום), ופתח-תקווה המחודשת (ב-1884). שניים מהם – ירקונים ויהוד – לא החזיקו מעמד; ואילו פתח-תקווה המחודשת שוב לא ננטשה.

במושבה שנבנתה מחדש, נבנו הבניינים ביתר יסודיות: מאבני כורכר מסותתות ובגגות רעפים. למרות איסור השלטונות הטורקיים על היהודים לבנות בתים מחוץ לערים, הערימו החלוצים על השלטונות, אך אלה ניסו להרוס את הבניינים. הודות להתערבות הקונסול הגרמני וגורמים אחרים, ניצלו הבניינים הקיימים מהרס, אך הבנייה נפסקה.

בשנת 1886, התנפלו ערביי יהודייה על פתח-תקווה בטענה שחלקות הקרקע שמעבדים המתיישבים בחכירה שייכות להם. התקפה זו נהדפה, אך השדות נפגעו.

את התקווה המחודשת הביא לפתח-תקווה הברון אדמונד דה רוטשילד בשנת תרמ"ז, 1887. הברון החליט להקים מושבות חדשות ולקחת תחת חסותו את המושבות הקיימות, ובהן פתח-תקווה. הברון רוטשילד סייע למתיישבים בייבוש הביצות ובמימון ההגנה על המושבה, ודאג גם להכשרה מקצועית: הוא הביא למושבה מומחים בחקלאות שהדריכו את המתיישבים וסייעו להם להקים מטעים ופרדסים, וכן כרם ענבים ויקב. בעקבות המלצות האגרונומים שלו, החלו המתיישבים לטעת כרמים, ובמשך הזמן הייתה פתח-תקווה למושבת כרמים ומטעים. במקום הוקם יקב ונבנו בית כנסת ובית ספר. בשנת תרס"ד, נוסד בפתח-תקווה בית הספר לבנים "נצח ישראל". נראה היה שהדברים עולים יפה בפתח-תקווה, אולם, בסוף המאה ה-19, חל משבר בענף ענבי היין, והמתיישבים נאלצו לעקור כרמים רבים והגיעו לכלל הפסדים. משטר האפוטרופסות

של פקידות הברון לא עלה יפה עקב חילוקי דעות וניגודי אינטרסים בין פקידי הברון והמתישבים.

הפקידים היו ברובם יהודים מתבוללים מצרפת ומערב אירופה, שהרעיון הציוני היה זר להם. הפקידים ראו הכול מנקודת מבט של רווח והפסד, ולכן לא הבינו מדוע המתישבים (שהיו דתיים) שובתים מעבודה בשבת, מפרישים תרומות ומעשרות ממעט היבול וכו'. עד מהרה, התעוררו סכסוכים קשים בין פקידי הברון לבין המתישבים. הסכסוכים הללו גרמו להערכת האווירה ביישוב, והדי הסכסוכים הגיעו עד לברון במקום מושבו בפריז, וגרמו לו עגמת נפש רבה. בנוסף, ספג הברון הפסדים כספיים ניכרים בגלל תמיכתו במושבות (לא רק בפתח-תקווה). בגלל סיבות אלה, החליט הברון לבסוף למשוך את ידיו מתמיכתו במושבות, ובשנת 1900 הוא מסר את ניהול המושבות לחברת יק"א. זו נתנה למתישבים עצמאות רבה יותר בניהול עסקיהם.

המושבה החלה להתבסס עם המהפך החקלאי שחל בה: מייסדי המקום חלמו על פלחה באדמות בעל – ונכשלו, פקידות הברון ניסתה את ענף כרמי הגפן ליין – והצליחה חלקית בלבד (עקב מחלות שפגעו בכרמים); הניסיון בשקדים ובגידולים אחרים לא צלח, ורק לקראת סוף המאה ה-19, כאשר הובא נפט לארץ והוחל השימוש במנועים לשאיבת מים, התאפשר לטעת פרדסים ולגדל תפוזים בפתח-תקווה. אז, תוך שנים ספורות, נעשתה פתח-תקווה למושבת הפרדסים הגדולה בארץ, ורווחה כלכלית הגיעה סוף-סוף (ערב מלחמת העולם הראשונה, הייתה פתח-תקווה המושבה העשירה והגדולה ביותר בארץ – בשטח ובאוכלוסיה).

בשנים 1904-1914, קלטו מתיישי פתח-תקווה רבים מעולי העלייה השנייה. המפגש ביניהם לא היה נטול קשיים. היו הבדלים ניכרים בין שתי הקבוצות: המתישבים הוותיקים היו ברובם אנשים דתיים, בעלי משפחות ובעלי קרקע, והם נטו להעדיף העסקת פועלים ערביים במשקיהם מפני שהיו זולים יותר ומיומנים יותר בעבודות השדה. לעומתם, החלוצים בני העלייה השנייה היו לרוב צעירים רווקים, פועלים חסרי קרקע וחסרי רכוש, אשר דגלו בעבודה עברית מתוך אידיאולוגיה. הם היו בעלי אורח חיים חילוני לגמרי ומתירני למדי – שהיה לצנינים בעיני עולי העלייה הראשונה. המצב הסלים עד אשר ב-1906 הכריז ועד המושבה (של הוותיקים) חרם כללי על הפועלים (בני העלייה השנייה).

אולם, במהרה, הצרות של הסכסוכים הללו נדחו מפני צרות גדולות יותר: מלחמת העולם הראשונה פרצה, התובלה הימית שבתה, ולא ניתן היה לייצא את פירות ההדר. כלכלת פתח-תקווה נפגעה קשה. כניסת טורקיה למלחמה הביאה על המתישבים גזירות קשות והחרמות שפגעו במשקיהם. בנוסף לכול, פגעה מכת ארבה קשה בארץ בשנה זו. פתח-תקווה קלטה את תושבי תל-אביב ויפו שגורשו מבתיים על-ידי הטורקים, אולם בשנת 1917, עם התקדמות הצבא הבריטי, גירשו הטורקים גם את תושבי פתח-תקווה ממושבתם, ורק לאחר הכיבוש הבריטי הם הורשו לחזור לבתיים.

בשנת 1921, כאשר הארץ כבר הייתה תחת שלטון בריטי, התנפלו ערביי הסביבה, ובראשם שבט אבו-קישק השכן, על המושבה וניסו להחריבה. בראש הגנת פתח-תקווה עמד אז השומר הוותיק אברהם שפירא, אשר במשך שנים הצליח לנהל את יחסי המושבה עם שכניה בביטחון יחסי בזכות

שילוב בין בקיאות במנהגי הערבים ובין היכולת להרתיעם. גם הפעם, היה שפירא סבור כי יצליח להרתיעם, ויצא בראש פרשיו אל מול הפורעים. אולם העזתו נכשלה, וארבעה מבין מגני המושבה נפלו: אבשלום גיסין, חיים גרינשטיין, זאב אורלב, וניצן רפפורט. את ההתקפה עצרו מגנים מאנשי המושבה בהנהגת יוצאי "הגדוד העברי" – שהיו מאומנים במלחמת עמדות. פלוגת פרשים הודית של הצבא הבריטי באה לעזרתם מראש העין בשעה הקריטית. כעבור זמן, נערכה סולחה בין התוקפים ובין אנשי המושבה, ונכרתה ביניהם ברית שכנים.

בשנת 1922, הכריזה ממשלת המנדט על פתח-תקווה כעל מועצה מקומית, וב-1937 היא הוכרזה כעיר.

עלייה על הקרקע – חריש וקציר ראשונים

ביום י"ב באלול תרל"ח, עברו משתכני פתח-תקווה לגור ביפו עד שיסיימו להכשיר את האדמות שקנו למגורים. כך כתב יהושע שטמפפר ביומנו: "ואני יהושע שטמפפר נמניתי להשגיח על עבודת חברתנו, לחפור באר ולבנות בית ולעבוד אדמת נחלתנו פתח-תקווה". המשפחות שוכנו ביפו וחברי הקבוצה הקימו על ראש הגבעה באדמות פתח-תקווה אוהל אנגלי גדול לגור בו. ביום ז' בחשוון תרל"ט, יצאו דוד אלעזר ראב ובנו יהודה, יהושע שטמפפר, גוטמן ויואל-משה סלומון לפתח-תקווה לעבודתם הראשונה. שטמפפר כתב ביומנו:

"היתה עבודה משותפת, בשנים עשר צמד בקר, בחמישה סוסים ובחמורים אחדים החלו לעבד את הקרקע. בימים הראשונים, החלו בכריית הבאר. בא' כסלו נמצאו מים, תקווה חדשה. בד' חנוכה תרל"ט, ירד הגשם הראשון, החלטנו לצאת לחריש ולזריעה כי העונה נתונה. יומיים לאחר רדת הגשמים, יצאנו לחריש ... (מתוך תלם ראשון – ראב). התאספנו דוד גוטמן, דוד רגנר, נתן גרינגרט, אבי אליעזר, יהושע שטמפפר ואנכי – הצעיר שבחבורה. יצאנו לשדה. עלי נפל הגורל לנעוץ את המחרשה הראשונה ולמתוח התלם הראשון. מתחנו כמה תלמים לשם הכנת המענית. אחר כך, החלו הכיבודים, ר' דוד גוטמן נתכבד ראשון, ובעזרתי הלך אחרי המחרשה כשכולם מלווים אותו. השני לכבוד, היה ר' יהושע שטמפפר, אשר בתפסו במחרשה, נתרגש ופרץ בבכי ואמר '...אשרינו שזכינו לכך, היותנו מהלכים אחרי התלם הראשון שחורשת מחרשה יהודית, באדמת הנביאים, לאחר שנעדרנו מארץ אבותינו, משך שנות הגלות הארוכה, ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה'. כולנו, נרעדנו לשמע הדברים, וכשעינינו דומעות מהתרגשות, תפסנו חליפות את המחרשה, מיד ליד בלהט ובדביקות של יהודים לספר התורה בהקפות של שמחת תורה."

למחרת, חזרו למלאכת החרישה, ולאחריה נזרעו השדות, וכולם ציפו לגשם – אך הוא המעיט לרדת בחורף זה. עקב מספרם הזעום, נאלצו המתיישבים הראשונים להחכיר חלק מהאדמות לערבים. ניסיונותיו של האגרונום לרגנר להנהיג שיטות עבודה אירופאיות נחלו כישלון וגרמו להפסדים. גם המצב הביטחוני היה רעוע, ופלאחי אומלבים התנפלו מדי פעם בפעם על המתיישבים למטרות שוד. הפלאחים הוסתו על-ידי טייאן, שלא סלח למתיישבים על שהעדיפו

את אדמות קסאר על אדמותיו. אולם, המתישבים הדפו את שכניהם ואף פנו לערכאות משפטיות. בפרוש חג הפסח הראשון, החליטו המתישבים לערוך "סדר" במקום, ואף הביאו לשם ראשונה את בני משפחותיהם. גוטמן ציין שחייבים לברך שהחיינו על כינון המושבה העברית הראשונה, ושטמפפר נשא נאום נלהב.

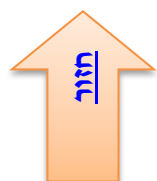
בתום השנה הראשונה, הסתבר כי היבול עלה יפה. המתישבים החליטו לקיים את כל המצוות התלויות בארץ: לקט, שכחה ופאה, תרומות ומעשרות. את התרומות והמעשרות הפרישו כדין, העמיסו אותם על שלושים גמלים והעלו אותם לירושלים. טוביה סלומון מספר כי "היום ההוא עשה רושם כביר על כל תושבי ירושלים". קהל של המונים בא לראות כיצד יהודים מביאים את יבול אדמתם ואת מעשרותיהם לירושלים, דבר שלא נראה כמוהו מאז חורבן הבית השני. באחד הבתים בשכונת מאה שערים, התקיימה סעודת מצווה

חג הפסח הראשון

בפסח תרל"ט, 8 באפריל 1878, חגגו מייסדי פתח-תקווה את ליל הסדר בביתו של דוד גוטמן, לאחר שהבית רוקן מכל התבואה שנאספה בו בחורף. וכך מתאר אברהם יערי בספרו "זיכרונות ארץ ישראל" מפי טוביה סלומון:

"חגגו בבית שנתרוקן מכל התבואות ששמו בו בתחילת חדשי החורף. אותו הבית הגדול שבו ערכו את הסדר, היה מואר וערוך שולחנות וכיסאות וכל הכלים הדרושים לכבוד החג. ר' דוד גוטמן, הזקן שבחבורה, ישב בראש המסובין עם כל בני משפחת אשתו, שהוא גדלם וחנכם, ויתר חבריו ובני משפחותיהם, האבות והבנים, הקטנים והגדולים, עוטרם לו מסביב, ודמות לו כראש-שבט מוקף המון יוצאי חלציו, שדאגת כולם עליו. פניו האציליים מביעים קורת-רוח מרובה על שקיים סוף סוף את נדרו אשר נדר לה', להיות האחד מהראשונים בשוב החקלאי בארץ הקודש. פתח ר' דוד גוטמן ואמר:

'הלילה הזה הוא ליל זיכרון לישראל על הנסים ועל הנפלאות שעשה אלוקינו לאבותינו בצאתם ממצרים, מעבדות לחרות, משעבוד לגאולה, גאולת הרוח וגאולת הגוף. הלילה הזה עלינו לברך את ברכת "שהחיינו" בכוונה כפולה: שהחיינו לכוון מושבה חקלאית ראשונה בארצנו הקדושה ולסול המסילה להבאים אחרינו. אנחנו הננו היום הצפורים הראשונות המבשרות את אור השחר, וה' הוא המאיר לנו אור תקווה והסולל לפנינו דרך הקודש. במקום הזה בקע לנו אור השחר ועוד מעט וזרחת עלינו, יראי ה', שמש צדקה ומרפא. נשמת ישראל סבא תשוב, תעל, תתלבש בקדושה ובטהרה כימי קדם קדמתה, ושוב פעם נזכה להקים לנו נביאים וקדושי עליון לגאולתנו ולגאולת העולם."



ביבליוגרפיה מומלצת

- א', יצחקי (1979) (עורך), [מדריך ישראל](#), ו', עמ' 175-179.
- אהרנסון, ר' (2004), [לכו ונלכה – סיורים במושבות העלייה הראשונה](#), ירושלים: הוצאת יד יצחק בן צבי.
- אליאב, מ', ["חבלי-בראשית של פתח-תקווה"](#), [קתדרה](#) 9, אוקטובר 1978, עמ' 3-25.
- טריוואקס, י' ושטיינמן, א' (1938; מהדורה מחודשת – 1994), [ספר מאה שנה](#), הוצאת מטר-טריוואקס ספרים, עמ' 504.
- יערי, א' (1974), [זיכרונות ארץ ישראל](#), א', מסדה.
- נאור, מ' (1994), [ממושבה לעיר: כיצד הפכה 'אם המושבות' פתח-תקווה לעיר](#), בתוך: [חוברת המאה, מחקרים ומאמרים בידיעת א"י](#), אריאל, ירושלים, 1994.
- צוק, צ' (1981), [פתח-תקווה – אתרים מן הימים הראשונים](#), החברה להגנת הטבע ומשרד החינוך והתרבות.

קישורים אינטרנטיים נוספים

- [ארכיון לתולדות פ"ת.](#)
- [בבוקר לח בשנת תרל"ח](#) – אלי שיד.
- [בשביל הראשונים](#) – אתרי ראשונים בפתח-תקווה.
- [ייסוד פתח-תקווה](#), הוצאת מט"ח.
- [סרטון בביצוע של נתן דטנר](#) – "לו הייתי רוטשילד".
- [פתח-תקווה – אם המושבות.](#)
- [פתח-תקווה אם המושבות](#) – אתר ראשונים.
- שיר: [הבלדה על יואל-משה סלומון.](#)

- שיר: ["לו הייתי רוטשילד"](#).

תמונות

- [צילום של יהושע שטמפפר, ממייסדי פ"ת.](#)
- [צילום של יואל-משה סלומון, ממייסדי פ"ת.](#)

